

บทที่ 5

การต่อรองว่าด้วยความหมายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง ในมุมมองของชาวชุมชนอ่างปลาบึก

พื้นที่ตั้งชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นมิติของความเหลื่อมล้ำเชิงอำนาจระหว่างกลุ่มคนต่างๆ ที่หลากหลาย ความเป็นพื้นที่อาณาบริเวณเดียวกันระหว่างชุมชนสองฝั่งแม่น้ำเป็นเสมือนพื้นที่ที่มีได้อยู่ในมุมมองของภูมิรัฐศาสตร์แต่อย่างใด ทำให้พื้นที่ของชุมชนอ่างปลาบึกกลายเป็นพื้นที่ชายขอบภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในมิติต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอำนาจรัฐกลุ่มคนอื่น ๆ นอกพื้นที่ชุมชนและทุน อย่างไรก็ตาม ชาวชุมชนอ่างปลาบึกก็ได้พยายามต่อรองภาวะของความเป็นชายขอบที่ต้องเผชิญ ทั้งในแง่ของพื้นที่กายภาพ ตัวตน และชีวิตของตนเอง การสร้างความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ในชุมชนแห่งนี้ ได้กลายเป็นการช่วงชิงนิยามความหมายพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงผ่านมุมมองในวิถีชีวิตประจำวัน ที่มีกลุ่มคนต่างๆ และปัจเจกบุคคลที่เป็นคน “ริมโขงผู้มาใหม่” ของชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งเกิดผ่านกระบวนการของกระแสโลกาภิวัตน์ในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งพยายามต่อรองการนำเสนอความหมายภาพของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงด้วยการนำเสนอที่แตกต่าง หลากหลาย และเลื่อนไหลอยู่เสมอ

5.1 ชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐ

การเดินทางข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง และเข้ามาทำมาหากินบนพื้นที่ฝั่งไทยซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจการควบคุมของรัฐไทยของชาวลาว โดยเฉพาะเมื่อเดินทางเข้ามารับจ้างถางไร่ทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจบนฝั่งไทย แล้วถูกมองว่าเป็น “แรงงานต่างด้าว” ซึ่งหากเข้ามาอย่างถูกต้องตามกฎหมายก็มักจะถูกเอารัดเอาเปรียบหักค่านายจ้าง ค่าใช้จ่ายที่นายจ้างอ้างว่าต้องเสียภาษีให้รัฐไทย เช่นนี้การเข้ามาแบบ “ลอบรัฐ” ก็ยังเป็นภาพที่ซ้ำเติมและสร้างความเป็นอื่นให้เกิดแก่ผู้คนอีกฟากฝั่งน้ำ ด้วยนิยามความหมายจากคำเรียกขานว่า “แรงงานผิดกฎหมาย” ซึ่งบางครั้งคนลาวก็จะถูกจับถูกปรับ การเป็นแรงงานต่างด้าวไร้อำนาจต่อรอง ทำให้การอ้างอิงความเป็นเครือญาติผ่านคำว่า “พี่น้องสองฝั่งน้ำ” ไม่สามารถนำมาใช้ได้ภายใต้ความสัมพันธ์กับรัฐไทย ภายใต้เงื่อนไขที่เป็นรองวิธีการสร้างพื้นที่ทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติของชาวลาวกับรัฐไทย ก็คือการนำเสนอตัวตนคนข้ามแดนให้สอดคล้องกับความคาดหวังในสิ่งที่รัฐได้กำหนด กฎเกณฑ์เอาไว้มากกว่าการต่อต้านหรือขัดขืนไม่ปฏิบัติตามหรือฝืนกฎกับอำนาจรัฐ ซึ่งอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งหรือรุนแรงที่จะนำมาซึ่งความบาดหมางระหว่างคนสองฝั่งน้ำ ภาพของการต่อรองเพื่อสร้างความหมายเกี่ยวกับอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในมิติความสัมพันธ์ข้ามรัฐข้ามเส้นเขตแดนภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับรัฐจึงถูกนำเสนอตัวตนในฐานะชุมชนสองฝั่งโขงเพื่อต่อรองในการเข้าถึงพื้นที่ทำกิน และการนำเสนอตัวตนในฐานะชาวบ้านที่ไม่มีพิษภัย

ต่อรัฐ อันเป็นกระบวนการต่อรองในการเข้าถึงพื้นที่แม่น้ำโขงอีกฟากฝั่งหนึ่งเพื่อสร้างเครือข่ายและความสัมพันธ์ทางสังคมในประเทศไทย

5.1.1 การต่อรองในการข้ามเส้นเขตแดนในฐานะตัวตนคนสองฝั่งโขง:

“คนกินข้าวฮ่อม (ร่วม) นา กินปลาฮ่อม (ร่วม) น้ำ ถือศีลไหว้ผีน้ำกัน”

ด้วยเหตุที่อาณาบริเวณชุมชนชายแดนทั้งสองฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเป็นพื้นที่ทำกินของชาวอ่างปลาบึกซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐที่ต่างกัน การที่พลเมืองอีกฟากหนึ่งจะมีสิทธิ์ในการใช้พื้นที่หรือเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ จึงขึ้นอยู่กับสถานะความเป็นพลเมือง การที่คนฝั่งลาวเดินทางข้ามมาฝั่งไทยเพื่อใช้แรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิต หรือทำงานในชุมชนใกล้เคียงที่ไม่เคยมองเห็นเส้นแม่น้ำโขงเป็นเครื่องกั้นแดนแต่อย่างใด แต่หลังจากที่มีกฎหมายว่าด้วยการจ้างแรงงานต่างด้าว ชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาวที่ข้ามมาฝั่งไทยเพื่อทำงานก็ถูกจับหรือถูกปรับซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ.2547 ซึ่งรัฐบาลไทยได้พยายามใช้นโยบายดำเนินตามกฎหมายว่าด้วยแรงงานต่างด้าวอย่างจริงจัง เป็นเหตุให้ชาวบ้านข้ามโขงบางส่วนถูกตั้งข้อหาแรงงานต่างด้าวข้ามแดนแบบผิดกฎหมาย ทำให้ชาวอ่างปลาบึกบางส่วนตระหนักรู้ว่า พื้นที่ฝั่งไทยซึ่งเคยทำมาหากินแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หรือการข้ามฝั่งน้ำเพื่อไปรับจ้างใช้แรงงานในธุรกิจบริการก็เป็นสิ่งที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย คือจะต้องมีการแจ้งรัฐให้ถูกต้อง ซึ่งหากเข้ามาโดยไม่มีขั้นตอนขออนุญาตที่ถูกต้องแล้วก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ลักลอบเข้าเมืองแบบผิดกฎหมาย ด้วยเหตุนี้ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายที่เป็นพลเมืองลาว จึงพยายามเรียนรู้ที่จะสร้างความสัมพันธ์อันดีกับเจ้าหน้าที่รัฐของไทยด้วยมุ่งหวังเพื่อสร้างภาวะการต่อรองในการข้ามแดนในวิถีชีวิตประจำวันที่พวกตนเคยปฏิบัติมา

หลังจากที่รัฐมีการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับแรงงานต่างด้าวอย่างเข้มข้นนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 กลุ่มชาวลาวฝั่งซ้ายที่เคยเดินทางข้ามมาทำมาหากินยังฝั่งไทย บ้างก็รับจ้างในธุรกิจการเกษตร บ้างก็รับจ้างในธุรกิจโรงงานขนาดเล็ก บ้างก็รับจ้างเป็นแรงงานก่อสร้าง หรืออื่นๆ ก็ถูกห้ามเข้ามาในลักษณะเดิมด้วยวาทกรรมแรงงานต่างด้าวชาวลาวที่หลบหนีเข้าราชอาณาจักรไทยอย่างผิดกฎหมาย ในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงอย่างกรณีของชุมชนอ่างปลาบึกนั้นหลังจากมีการดำเนินตามนโยบายว่าด้วยกฎหมายแรงงานต่างด้าวแล้ว ในปีต่อมา คือ ปี พ.ศ.2548 หมู่บ้านริมโขงฝั่งไทยก็ได้สร้างระเบียบการจดทะเบียนบ้านขึ้นเพื่อกำหนดให้ผู้คน โดยเฉพาะคนลาวขึ้นลงที่ทำน้ำตามจุดที่รัฐกำหนดไว้ ซึ่งหากไม่ปฏิบัติตามก็จะถือว่ากระทำผิดกฎหมายว่าด้วยการข้ามแดน เจ้าหน้าที่รัฐก็สามารถจับกลุ่มบุคคลเหล่านั้นได้ ซึ่งในอดีตก่อนปี พ.ศ.2547 หลังจากที่รัฐบาลลาวเปิดประเทศ ก็ทำให้ชาวลาวเดินทางมาค้าขายบ้าง ทำมาหากิน ขายแรงงานบ้างยังฝั่งไทยได้ ผู้คนสามารถเดินทางข้ามโขงได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องขึ้นลงตามจุดที่รัฐกำหนด อย่างไรก็ตาม ชาวอ่างปลาบึกฝั่งซ้ายในฐานะพลเมืองลาวก็ปฏิบัติตามคำสั่งของคณะกรรมการจัดระเบียบเรือประจําหมู่บ้านที่ดำเนินตามนโยบายผ่านคำสั่งของสำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด ภาค 4 (ปปส. ภาค 4) อย่างเคร่งครัดด้วยความหวาดกลัวที่จะถูกจับกุมในฐานะบุคคลลักลอบเข้าเมืองซึ่งถือเป็น “คนผิดกฎหมาย” ดังนั้น เมื่อรัฐไทยกำหนด

จุดทำเรือให้คนลาวขึ้นลง ซึ่งแม้จะมีระยะทางที่ไกลและสิ้นเปลืองเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นพวกเขาก็ไม่กล้าที่จะคัดค้านหรือโต้แย้งกับรัฐ ซึ่งการปฏิบัติตามนโยบายในช่วงปีแรกๆ ที่มีการใช้กฎหมายนี้อย่างเข้มข้นชาวลาบ้านอ่างก็พยายามปฏิบัติตามด้วยความเคร่งครัด

ชาวลาชุมชนอ่างปลาบึกได้เรียนรู้จุดมุ่งหมายของการกำหนดจุดขึ้นลงทำเรือสำหรับคนไทยและคนลาวสองฟากฝั่งว่า เพื่อเป็นการช่วยตรวจสอบดูแลการกระทำผิดกฎหมายของเจ้าหน้าที่รัฐ ทั้งในเรื่องสินค้าหนีภาษี ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว การค้าประเวณี และอื่นๆ การเดินทางข้ามโขงของผู้คนสองฝั่งนอกจากข้อกำหนดที่เป็นระเบียบ ซึ่งออกมาจากคณะกรรมการที่ได้รับนโยบายมาจาก ปปส.ภาค 4 แล้ว ชาวบ้านยังได้ใช้ข้ออ้างความเป็นเครือญาติพี่น้องผู้คนสองฝั่งที่จะต้องไปมาหาสู่กันเข้ามาเพิ่มเติมอย่างไม่เป็นลายลักษณ์อักษรว่า “หากไปเยี่ยมยามพี่น้องฝั่งทางพุน (ฝั่งลาว) ก็ไปได้เลย (ไม่) ต้องขออนุญาต แคมีพี่น้องคนฮู้ (รู้) จักกะ (ก็) ไปได้” (พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) การข้ามโขงมาฝั่งไทยของชาวลาบ้านอ่างผ่านด่านประเพณีที่ตั้งอยู่หลังวัดอ่างปลาบึกบ้านผาดังฝั่งไทย ถือเป็นการเข้ามาอย่างถูกต้องและชอบธรรมในจารีตและข้อตกลงในวิถีชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ ชาวบ้านดังกล่าวสามารถเดินทางไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงได้ และในเขตอำเภอสังขม ยกเว้นตัวเมืองที่เป็นจังหวัดใหญ่ อย่างเช่นหนองคาย อุดรฯ ซึ่งต้องข้ามแดนทางด้านศุลกากรหนองคายเท่านั้น เมื่อมีชาวลาหรือคนไทยในชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นคนแปลกหน้าแปลกถิ่นมาข้ามฝั่งที่ไม่ใช่จุดผ่อนปรนหรือด่านประเพณีแล้ว ชาวลาบ้านอ่างก็จะเป็นผู้คอยตรวจสอบและบอกกล่าวกับผู้นำชุมชนซึ่งจะส่งสารไปยังเจ้าหน้าที่รัฐอีกทีหนึ่งและเนื่องจากชาวอ่างปลาบึกได้เรียนรู้ว่า การกำหนดจุดผ่อนปรนของรัฐทั้งฝ่ายไทยและลาวนั้น เป็นการกระทำที่ต้องการตรวจสอบและตรวจจับบุคคลที่ไม่ปฏิบัติตาม เช่นนี้ชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในระเบียบกฎหมายที่กำหนดไว้ในพื้นที่ชุมชนของชาวอ่างปลาบึก

ชาวอ่างปลาบึกที่จับปลากลางลำน้ำ หรือปลุกผักตามริมโขงผู้มีถิ่นอาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้ในฐานะที่เป็นชุมชนเดียวกันที่ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐในการคอยสอดส่องดูแลการข้ามแดนน้ำโขงในอาณาบริเวณชุมชนแห่งนี้ การเดินทางไปมาหาสู่กันของผู้คนสองฝั่งน้ำภายในชุมชน เนื่องจากคนฝั่งโน้นเอาปลามาขาย แล้วมาซื้อข้าวของสินค้าบริโภคกลับไป บางครั้งคนฝั่งไทยก็ไปซื้อเห็ด ซื้อผักปลาอาหารป่าฝั่งลาวข้ามฝั่งไทยเพื่อนำไปบริโภคหรือขายแลกเปลี่ยนกัน กิจกรรมในชีวิตประจำวันเช่นนี้เป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่รัฐ คือ ดซด. ซึ่งมองว่าชาวอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งเป็นเสมือนคนบ้านเดียวกัน “ดซด. เฝินบ่จับดอก ถ้าขึ้นลงตามจุดที่เพิ่นกำหนดไว้ ถ้าเขาเห็นคนแปลกหน้าต่างถิ่น ขึ้นลงบ่ถูกจุด เขาจะบอกนายบ้านนายเมืองเพิ่นกะฆ่าเขา (ก็เท่ากับเรา) เป็นคนเบ็งแห่ง (ดูแล) บ้านของเขา (เรา) นำกัน (ด้วยกัน)” (พ่อตู้เพชร, ตุลาคม 2551)

การเป็นผู้ดูแลการข้ามโขงของผู้คนทั้งภายในชุมชนและต่างชุมชนที่มาปฏิบัติการณ์ในพื้นที่ชุมชนอ่างปลาบึกนี้ ได้ช่วยเปิดพื้นที่ให้การยอมรับของเจ้าหน้าที่รัฐมากยิ่งขึ้นภายใต้กระแสการสร้างความสัมพันธ์อันดีกับประเทศเพื่อนบ้าน และการกระชับสัมพันธ์ไมตรีระหว่างรัฐ

ไทยกับรัฐลาวมากยิ่งขึ้น การที่ทำให้ชุมชนชายแดนช่วยสอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวต่างๆ ที่ซึ่งผู้กระทำผิดกฎหมายอาจจะเลือกปฏิบัติการในชุมชนนี้ โดยเฉพาะปัญหายาเสพติดที่เข้มข้นยิ่งตามตะเข็บชายแดนไทยลาวนี้ พ่อกำนันผาลี ผู้นำชุมชนบ้านผาดั้งอ่างปลาบึกฝั่งไทย ได้เข้าร่วมประชุมเรื่องการจัดการชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในตัวจังหวัดหนองคาย

เมื่อราวปี พ.ศ.2549 ชาวอ่างปลาบึกทั้งบ้านผาดั้งและบ้านอ่างได้ร่วมประชุมกันเพื่อพิจารณาการร่วมมือในการดูแลรักษาความเรียบร้อยของอาณาบริเวณชุมชนของตน หลังจากรับนโยบายจากฝ่ายรัฐทั้งฝั่งลาวและฝั่งไทยแล้ว กลุ่มผู้นำชุมชนได้แก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และนายบ้านของฝั่งลาวได้ร่วมกันพิจารณาเรื่อง “ตำรวจบ้าน” แม้ชาวบ้านหลายคนจะยังไม่เข้าใจเรื่องบทบาทหน้าที่ของตำรวจบ้านก็ตาม แต่เห็นว่าหากมีคนช่วยดูแลรักษาความสงบและช่วยกันสอดส่องการกระทำผิดกฎหมายในชุมชนก็เป็นข้อดี ซึ่งจะทำให้คนทั้งสองฝั่งน้ำได้ร่วมมือและสร้างการยอมรับให้กับเจ้าหน้าที่รัฐ การจัดตั้งอาสาสมัครชาวบ้านให้เป็นตำรวจหมู่บ้านนี้ เพื่อเฝ้าหาข่าว เฝ้าระวังการกระทำผิดกฎหมายในหมู่บ้าน และชุมชนของตนเอง

“ตอนเข้าไปอบรมในจังหวัด กะจิงฮู้ (วุ๊) ว่าอาสาสมัครตำรวจหมู่บ้านเป็นจิ้งใต้ (เป็นอย่างไร) มีบ่หลายดอก (มีไม่มากนัก) ให้นำกัน 4-5 คนกับพ่อกำนัน แต่กะมีแต่คนฝั่งบ้านผาดั้งเต้ละ บ่มีคนทางฝั่งบ้านอ่าง เฮากะเฮ็ด (เราก็อทำ) แต่ฝั่งไทย แต่ได้ยินว่าทางโพ้นกะมีพวก “กองหลอน” เป็นไทบ้านเป็นหูเป็นตาให้เจ้าหน้าที่คือกัน ถ้าเขาเป็นคนช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ ดซด. อีกทางหนึ่ง มันกะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนของเขา แนวบ่ดี สิ่งชั่วร้ายกะจะสิบ่ค่อยมีคือกัน”

(นายเจริญ, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552)

คำว่าอาสาสมัครตำรวจบ้านอาจเป็นเรื่องแปลกใหม่ในความรับรู้ของชาวอ่างปลาบึก แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า ชาวบ้านอ่างปลาบึกยอมรับและนำความรู้ในการจัดการชุมชนมาจากรัฐหรือกลุ่มคนภายนอกทั้งหมด เพราะหลักการดูแลคุ้มครองป้องกันหมู่บ้านในชุมชนแถบนี้มีมานานแล้ว ดังกรณีคนในชุมชนจะรู้จักคำว่า “กองหลอน” ซึ่งเป็นคำในภาษาลาวที่หมายถึงทหารที่ไม่ได้ประจำการส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวบ้านทั่วไป ซึ่งมีหน้าที่คอยรักษาความสงบให้เกิดแก่ผู้คนและชุมชน เหตุนี้การได้รับการสนับสนุน และส่งเสริมให้มีการอบรมอาสาสมัครในชุมชนเพื่อช่วยในการดูแลเฝ้าระวังรักษาความปลอดภัยต่างๆ นอกจากนี้ยังเป็นกุศโลบายที่ทำให้ชาวบ้านได้รับการยอมรับจากรัฐและกลุ่มอำนาจต่างๆ เพิ่มขึ้นในฐานะ “อาสาสมัครตำรวจหมู่บ้าน” แม้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ชายเพียงบางกลุ่มเท่านั้น แต่ทั้งหมดล้วนอธิบายตรงกันว่าเข้าไปทำหน้าที่นี้เพื่อจะชุมชนจะได้มีส่วนร่วมกับภาครัฐ อันจะเป็นผลดีกับชุมชนในฐานะที่ทุกคนเป็นเสมือนผู้ช่วยสอดส่องดูแลการกระทำผิดกฎหมายในชุมชนร่วมกัน

การยอมรับของคนฝั่งลาวในฐานะเป็นพลเมืองของชุมชนอ่างปลาบึกด้วยกันที่เห็นอีกอย่างหนึ่ง ดซด. และผู้นำชุมชนฝั่งไทยอนุญาตให้ชาวลาวบ้านอ่างข้ามเส้นน้ำโขงมาฝั่งไทยได้

ตลอดเวลา หากมีปัญหาเกี่ยวกับชีวิตโดยเฉพาะเรื่องสุขภาพความเจ็บไข้เจ็บป่วยทั้งหลายที่จำเป็นต้องขอความช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน และไม่จำเป็นต้องขึ้นลงตามจุดผ่อนปรนภายในชุมชนเท่านั้น อาจจะเดินทางนั่งเรือทวนน้ำขึ้นไปยังอำเภอสังคมเพื่อเข้าการรักษาในโรงพยาบาลได้เช่นกัน “ดชด. กับนายบ้านบอกว่า ถ้าเจ็บป่วยกะทันหัน ต้องการรักษาด่วนกะสามารถไปได้ถึงในตัวอำเภอสังคม หรือในจังหวัดกะได้ (ก็ได้) เพราะเป็นเรื่องศีลธรรมและเป็นพี่เป็นน้องกัน เขาทุกข์กะต้องช่วยเหลือเกื้อหนุนกัน” (นางอ่อน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

เมื่อยังไม่มีความหมายว่าด้วยแรงงานต่างด้าว ชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาวได้เดินทางมาทำงานแลกเปลี่ยนในภาคเกษตรกรรมและธุรกิจขนาดเล็กในชุมชนและชุมชนบริเวณใกล้เคียง รวมทั้งตัวอำเภอสังคมด้วย ชาวบ้านอ่างมองว่า พื้นที่ของความเป็นชุมชนริมโขงเป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกัน ชาวบ้านที่เป็นพลเมืองลาวก็เดินทางมารับจ้างดูแลและเก็บผลผลิตทางการเกษตร บ้างก็เกี่ยวข้าว บ้างก็ดูแลพืชไร่ บ้างก็ช่วยเหลือรับจ้างเล็กๆ น้อยๆ ในธุรกิจการค้าขาย เช่น ร้านอาหารเป็นต้น การเดินทางข้ามโขงไปทำงานของคนลาวบางครั้งก็เป็นแบบ “ไปเช้าเย็นกลับ” หรือ “ไปอยู่เป็นสองสามวันหรือเป็นอาทิตย์แล้วก็กลับ” ก็มี เนื่องจากข้อตกลงของคนในชุมชนทั้งในระดับผู้นำชุมชนและกลุ่มชาวบ้านทั้งสองฝั่งมองว่า หากเป็นการเข้าไปช่วยเหลือในภาคเกษตรหรือทำงานที่เป็นงานสุจริตในพื้นที่ฝั่งไทยแล้วก็ไม่ได้เป็นปัญหาสำหรับการที่จะให้คนลาวข้ามมายังฝั่งไทย เพราะหากเดินทางข้ามฝั่งมาแล้วสร้างปัญหาหรือนำสิ่งผิดกฎหมายเข้ามาก็อาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชุมชนและประเทศชาติได้ (พ่อกำนันผาลี, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) เนื่องจากข้อตกลงภายในชุมชนร่วมกันว่าให้ผู้คนทั้งสองประเทศสามารถเดินทางไปมาหาสู่ไปซื้อของแลกเปลี่ยน หรือเข้ารับบริการด้านสาธารณสุขได้ ตลอดจนช่วยเหลือในการเป็นแรงงานในภาคเกษตรที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่นี้ได้ ชาวลาวที่เดินทางข้ามโขงมาจึงไม่ได้หวาดกลัวเพราะได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ว่าให้อยู่ภายในบริเวณชุมชนนี้หรือบริเวณใกล้เคียงได้ ทั้งนี้หากออกนอกพื้นที่ที่ได้กำหนดจะต้องแจ้งให้ผู้นำชุมชนหรือเจ้าหน้าที่รัฐทราบด้วย

“ถ้ามีความจำเป็นอีหลีต้องออกจากพื้นที่บ้านผาดั้ง ไปอำเภอสังคม หรือตัวจังหวัดหนองคาย เขาแจ้งเรื่องเจ็บไข้ไอยู่น (เจ็บป่วย) แจ้งความจำเป็นที่ต้องไปให้เพิ่น (เจ้าหน้าที่รัฐ) ได้ฮู้ ปัญหาเรื่องเจ็บป่วยฮู้สึกว่าเพิ่น (เจ้าหน้าที่รัฐ) กะบ่ว่าหยั่ง (ก็ไม่ว่าอะไร)”

(นายทองแจ้ง, สัมภาษณ์, ตุลาคม 2552)

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชาวอ่างปลาบึก ซึ่งดูเหมือนว่าในช่วงแรกชาวบ้านจะหวั้นเกรงต่อกฎระเบียบว่าด้วยการข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงที่อำนาจรัฐได้กำหนดขึ้น และได้เลือกที่จะปฏิบัติตามเสียงของรัฐเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดกรณีขัดแย้งจนนำมาซึ่งการปิดด่านชั่วคราวของชุมชน แต่จากการสนับสนุนส่งเสริมของรัฐไทยเพื่อสร้างแนวป้องกันเฝ้าระวังภัยจากพื้นที่ฝั่งตรงข้าม นั่นก็คือ ประเทศลาวที่ถูกมองว่าเป็นแหล่งที่มาของปัญหามานาชนิด ชาว

อ่าวปลาบึกได้ปรับยุทธวิธีการดูแลรักษาความสงบของพื้นที่ชายแดนในชุมชนของตนเอง ให้เข้า กับนโยบายความมั่นคงแห่งรัฐผ่านวาทกรรมอาสาสมัครตำรวจบ้านที่ได้มาจากภายนอก เพื่อ ยืนยันและแสดงตน ในฐานะประชาชนพลเมืองผู้รักษาความสงบและไม่ได้ข้องเกี่ยวกับเรื่องราว ผิดกฎหมาย การนำเสนอตัวตนในฐานะผู้ปฏิบัติตามกฎหมายของชาวอ่าวปลาบึก ทั้งในแง่ของ การขึ้นลงตามท่าเรือที่กำหนด การปฏิบัติตามข้อตกลงร่วมกันของประชาชนทั้งสองฝั่งน้ำ การ ขออนุญาตผู้นำชุมชนทั้งเป็นแบบทางการและไม่เป็นทางการ เหล่านี้ล้วนสะท้อนให้เห็นความ พยายามที่จะขับเคลื่อนชุมชนชนบทชายแดนในฐานะพื้นที่ของความเป็นอื่นในกระแสการพัฒนา ที่ถูกนิยามจากรัฐในฐานะพื้นที่ชายแดนที่อุดมไปด้วยปัญหาข้ามชาติ ทั้งในด้านอาชญากรรม ยาเสพติด แรงงานต่างด้าว และสินค้าหนีภาษี เป็นต้น ความพยายามในการปฏิเสธอัตลักษณ์ที่ ถูกนิยามโดยรัฐ และสร้างพื้นที่ทางสังคมในชุมชนข้ามเส้นเขตแดนในฐานะ “พี่น้องไทยลาว ผู้ช่วยเฝ้าระวังการกระทำผิดกฎหมาย” เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างเครือข่ายทางสังคม ในชุมชนอ่าวปลาบึกในฐานะอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน

ภาพของชาวอ่าวปลาบึกทั้งที่เป็นคนไทยและคนลาวในฐานะเป็นผู้เฝ้าระวังและช่วย สอดส่องดูแลความสงบตามริมฝั่งแม่น้ำโขงนี้ได้ช่วยเปิดพื้นที่ทางสังคม สร้างการยอมรับจากรัฐ ต่อชุมชนข้ามแดนแห่งนี้ ตัวตนของชาวอ่าวปลาบึกนี้เกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์กับกลุ่มชุมชนอื่น ที่อยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงว่าไม่ได้มีบทบาทช่วยเหลือเจ้าหน้าที่รัฐ (ตชด.) มากเท่ากับชุมชน ของตนเอง เพราะที่ตั้งของหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนนี้ตั้งอยู่ในชุมชนอ่าวปลาบึก ซึ่งผู้คนใน ชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำจึงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยในพื้นที่ชุมชนนี้ ไปพร้อมๆ กัน กระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติของคนไทยกับคน ลาวในชุมชนอ่าวปลาบึกในฐานะเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงด้วยกันจึงเป็นกระบวนการ ที่เกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ ในพื้นที่ เช่นนี้ตัวตนและนิยามความหมาย ของผู้คนสองฝั่งโขงจึงไม่ได้หยุดนิ่งแค่เป็นเพียง “คนลาว/ คนไทย/ คนริมโขง / คนสองฝั่งโขง/ คนฝั่งซ้าย/ คนฝั่งขวา” เท่านั้น แต่การนำเสนออัตลักษณ์ของผู้คนในชุมชนพื้นที่ศึกษาแห่งนี้บ่ง บอกถึงว่ายังสามารถที่จะถูกต่อรอง ปรับเปลี่ยน ผลิตซ้ำ หรือผลิตใหม่ได้เสมอ

5.1.2 การต่อรองเพื่อสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง:

การให้ความร่วมมือและส่งเสริมกิจกรรมของรัฐ

ในบริบทของการพัฒนาโครงข่ายความร่วมมือทางการค้าและการลงทุนในภูมิภาค ลุ่มแม่น้ำโขง (GMS) ที่มีความพยายามที่จะสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับกลุ่มประเทศโดยเฉพาะประเทศที่มี อาณาบริเวณติดต่อกัน ดังกรณีไทยกับลาวในฐานะประเทศบ้านพี่เมืองน้องมีความสัมพันธ์กัน มาช้านาน ในภาวะของการส่งเสริมความสัมพันธ์เช่นนี้ชาวอ่าวปลาบึกและชุมชนใกล้เคียงที่มี ชายแดนติดต่อกับลาวนั้นได้เลือกนำเสนอภาพลักษณ์ของชุมชนสองฝั่งโขงที่มีวัฒนธรรมประเพณี ร่วมกัน ผ่านการนำเสนอประเพณีในรอบปี ดังเช่นการแข่งขันเรือชิงรัฐได้กำหนดขึ้น ทั้งนี้ชาวอ่าว ปลาบึกเองก็ได้ให้ความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อแสดงให้เห็นว่าชาวอ่าวปลาบึกมีส่วน

เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของรัฐไม่ว่าจะเป็นรัฐไทยหรือรัฐลาว เพื่อสร้างความชอบธรรมในการสร้างโครงการขยายอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนของพวกเขา

เมื่อเดือนกันยายน - ตุลาคม 2551 ในช่วงเทศกาลออกพรรษาและประเพณีการแข่งขันเรือของชุมชนใกล้เคียงในเขตเทศบาลอำเภอสังขมซึ่งเรียกว่า “ประเพณีแข่งเรือมิตรภาพไทย-ลาว” ได้มีการจัดแข่งขันเรือยาวในแม่น้ำโขงบริเวณวัดแก่งศิลา ตำบลที่อยู่เหนือชุมชนอ่างปลาบึกขึ้นไป มีกลุ่มชาวบ้านฝั่งลาวบ้านอ่างและหมู่บ้านใกล้เคียงที่เป็นคนหนุ่มรุ่นๆ ประมาณ 15 คนได้เดินทางข้ามโขงมาไปยังเทศบาลอำเภอสังขม เพื่อร่วมกิจกรรมแข่งเรือยาวในฐานะฝีพายจากประเทศลาว แต่สำหรับนายแวน ชาวบ้านอ่างและพรรคพวกอีก 3-4 คน แม้จะเป็นคนลาวแต่ก็ได้ถูกดึงตัวไปช่วยเป็นฝีพายให้กับเรือของเทศบาลตำบลสังขมของไทย การแข่งขันเรือยาวนี้ถูกจัดขึ้นเมื่อประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมา โดยองค์การบริหารส่วนตำบลสังขมได้ขอความร่วมมือไปยังนายบ้านอ่างฝั่งลาวและหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง และแจ้งข่าวที่ตำบลสังขมจะจัดงานแข่งเรือยาวประเพณีมิตรภาพไทย-ลาวขึ้น โดยมีถ้วยรางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระรัตนราชสุตาฯ เพื่อกระชับความสัมพันธ์พี่น้องไทยลาวและส่งเสริมการท่องเที่ยวของตำบลในช่วงเทศกาลออกพรรษาซึ่งจะมีนักท่องเที่ยวหลั่งไหลมายังจังหวัดหนองคายเพื่อชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเป็นจำนวนมาก ในขณะที่เรือของนายแวนกับเพื่อนฝูงคนลาวบ้านอ่างเป็นฝีพายอยู่นั้น เสียงเจ้าหน้าที่ประกาศว่า “...เรือยาวของตำบลสังขม มาพร้อมกับฝีพายจากตำบลสังขม ซึ่งเป็นตัวเก็งในปีนี้อีกลำหนึ่ง วันนี้มาแข่งกับเรือจากพี่น้องฝั่งลาวที่เดินทางมาร่วมประเพณีประจำปีด้วยกัน...” ธงสีเขียวโปกสะบัดเป็นสัญญาณให้ฝีพายให้ฝีพายลงน้ำได้แล้ว เรือยาวของนายแวนกับเพื่อนฝูงชาวลาวยังได้มาใส่เสื้อเป็นฝีพายให้กับคนไทยในฐานะฝีพายจากเทศบาลตำบลสังขมก็ได้ทะยานไปสู่เส้นชัยตามความคาดหมาย มีข้อสังเกตว่าการแข่งเรือกระชับความสัมพันธ์ไทยลาวนี้กิจกรรมต่าง ๆ ถูกจัดที่ฝั่งไทยทั้งหมด ผู้คนส่วนใหญ่ก็มาจากฝั่งไทย มีแต่เพียงตัวแทนประชาชนลาวที่มาเป็นฝีพายและตัวแทนเรือยาวจากประเทศลาวบางส่วนเท่านั้นที่เป็นพลเมืองลาวที่มาในงานนี้

การเข้าร่วมแข่งขันเรือยาวประเพณีที่เรียกกันว่า “ประเพณีแข่งเรือยาวมิตรภาพไทย-ลาว” ประจำปี 2551 นี้ของชาวบ้านฝั่งลาวเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่รัฐไทยได้ขอความร่วมมือกับชาวบ้านผ่านนายบ้านของชุมชนริมแม่น้ำโขง และชาวลาวยังได้ตอบสนองและให้ความร่วมมือในการส่งตัวแทนคนหนุ่มคนสาวไปร่วมกันแข่งเรือ ทั้งที่เรือลำนั้นก็ไม่ใช่เรือในชุมชนแต่เป็นเรือที่ทางฝ่ายรัฐไทยได้จัดเตรียมไว้ให้ แล้วให้แจ้งว่าเป็นเรือที่มาจากพี่น้องฝั่งลาว แม้ในภาพของงานกิจกรรมราชการที่ฝั่งไทยจัดขึ้นหลายครั้งจะบ่งบอกให้เห็นถึงความกระชับความแน่นแฟ้น เสมือนมิตรภาพระหว่างไทยกับลาว ตัวอย่างเช่น จุดผ่อนปรนไทยลาวแหล่งซื้อขายสินค้าไทยลาว, งานต่อต้านยาเสพติดความร่วมมือระหว่างไทย-ลาว เป็นต้น ในงานเหล่านี้บางครั้งนายบ้านฝั่งลาวก็จะได้รับการร้องขอความร่วมมือให้มาร่วมรับทราบและประชุมหารือด้วยในบางครั้ง

มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 19 กรกฎาคม 2548 เรื่องขออนุโลมคณะรัฐมนตรีเพื่อทราบ เรื่องผลการประชุมทวิภาคีว่าด้วยความร่วมมือด้านปราบปรามยาเสพติดระหว่างราชอาณาจักรไทย

การเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นงานส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมชุมชนสองฝั่งโขงไทยลาวที่หน่วยราชการหรือองค์กรท้องถิ่นซึ่งเป็นหน่วยหนึ่งของภาครัฐที่จัดทำขึ้นนี้ หลายครั้งเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับกิจกรรมประเพณีของชุมชน และผู้วิจัยพบว่าการขอความร่วมมือในการเข้าร่วมกิจกรรมของเจ้าหน้าที่รัฐจะเป็นช่วงเวลาที่ทับซ้อนกันกับการทำกิจกรรมประเพณีของชุมชน ด้วยเหตุที่หน่วยราชการต้องการจะจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงฤดูกาลที่มีนักท่องเที่ยวเดินทางมายังจังหวัดหนองคายจำนวนมาก นั่นก็คือ งานบั้งไฟพญานาคซึ่งตรงกับกิจกรรมวันออกพรรษาที่ชาวบ้านต้องจัดกิจพิธีต่างๆ ร่วมกับทางวัดในชุมชน ซึ่งต้องมีการเตรียมการต่างๆ ภายในวัดที่จะมีกลุ่มชาวบ้านมาร่วมต่างๆ เหตุที่ให้ความสำคัญกับการทำบุญประเพณีออกพรรษานี้และทำกันอย่างต่อเนื่องให้ความสำคัญและใหญ่โตด้วย เพราะต่างพากันเชื่อว่าทำบุญกับพระที่ออกพรรษาแล้วจะได้บุญกุศลมาก เพราะเข้าใจว่าพระที่อยู่จำพรรษาจนครบถ้วนไตรมาสได้ย่อมไม่ใช่พระธรรมดาแน่ ย่อมมีความมั่นคงในธรรมปฏิบัติได้ระดับหนึ่ง การทำบุญกับพระปฏิบัติได้ดีย่อมมีบุญมากตามความเชื่อ

นอกเหนือจากนี้เพื่อให้เหมาะสมกับการออกจากนิโรธสมาบัติของพระพุทธเจ้าชาวบ้านจึงได้พากันทำบุญตักบาตรเทโวขึ้นในวันออกพรรษาด้วย ทำให้งานดูมีความขลัง ศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น ในแต่ละแห่งจะมีการทำบุญออกพรรษาด้วยและตักบาตรเทโวกันอย่างน่าชื่นชมและดูจะ

และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ครั้งที่ ๘ คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบตามที่กระทรวงยุติธรรมรายงานผลการประชุมทวิภาคีว่าด้วยความร่วมมือด้านปราบปรามยาเสพติดระหว่างไทย และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ครั้งที่ ๘ ซึ่งจัดขึ้น ณ เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘ โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยเข้าร่วมการประชุม สำหรับสาระสำคัญของการประชุมในครั้งนี้มีประเด็นสำคัญคือ ฝ่ายไทยและลาวเห็นชอบให้จัดตั้งสำนักงานประสานงานชายแดนเพิ่มเติมและจุดประสานงานชายแดนเพิ่มเติม ๓ จุด คือ ชายแดนไทย-ลาวตอนบน ที่อำเภอบ้านโคก จังหวัดอุดรดิษฐ์-เมืองทุ่งมีไช แขวงไซยะบูลี ชายแดนไทย-ลาวตอนกลาง ที่อำเภอเมืองคาน จังหวัดเลย-เมืองชะนะคามแขวงเวียงจันทน์ อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย-เมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย-นครหลวงเวียงจันทน์ และอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม-เมืองท่าแขก แขวงคำม่วน และชายแดนไทย-ลาวตอนล่าง ที่อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองชะนะสมบูน แขวงจำปาสัก อำเภอเขมราชูจังหวัดอุบลราชธานี-เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต และอำเภอเมืองจังหวัดมุกดาหาร-เมืองคันทะบูลีแขวงสะหวันนะเขต กับเห็นชอบให้มีการขยายการลาดตระเวนร่วมบริเวณลำน้ำโขง คือ ชายแดนไทย-ลาวตอนกลาง ที่อำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย-เมืองปากซัน แขวงบอลิคำไซ และชายแดนไทย-ลาวตอนล่าง ที่อำเภอเมือง จังหวัดมุกดาหาร-เมืองคันทะบูลี แขวงสะหวันนะเขต อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองชะนะสมบูน แขวงจำปาสัก และอำเภอเขมราชู จังหวัดอุบลราชธานี-เมืองสองคอน แขวงสะหวันนะเขต รวมทั้งให้มีการจัดระเบียบเรือ โดยฝ่ายลาวจะทดลองจัดระเบียบเรือ ๑ จุดก่อน ที่เมืองสีโคตตะบอง นครหลวงเวียงจันทน์ตรงข้ามกับอำเภอ จังหวัดหนองคาย นอกจากนี้ ยังเห็นชอบให้มีการแลกเปลี่ยนตัวอย่างยาเสพติดที่จับกุมได้ระหว่างกันเพื่อนำมาตรวจพิสูจน์ และให้จัดการประชุมว่าด้วยความร่วมมือปราบปรามยาเสพติด ๫ ครั้งที่ ๘ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ ที่ประเทศไทย

เป็นงานบุญจริง ๆ เพราะงานนี้เน้นที่การทำบุญทำทานเป็นหลัก ไม่มีการละเล่นสนุกสนาน มหรสพอะไร แต่เมื่อหน่วยงานรัฐได้จัดกิจกรรมวันออกพรรษาขึ้นก็มีการนำเอามารวมกับงาน ประเพณีแข่งเรือซึ่งดูเหมือนจะเน้นที่ “ความสนุกสนาน” การแข่งขันกัน ซึ่งขัดแย้งกับวิถีคิดของ ชาวบ้านทั่วไป แต่ก็ชาวบ้านก็ไม่ได้ว่ากล่าวอะไร ผู้นำในชุมชนและชาวบ้านก็ยังให้ความร่วมมือ กับหน่วยงานภาครัฐ โดยอธิบายว่า “เฮ็ดนำเพิ่นนั้นละ (หน่วยงานรัฐ) เพิ่นบอกให้ไป ขอความ ร่วมมือกะเฮ็ดนำ มันกะดีกับทั้งเฮาและกะเพิ่นนั้นละ” (อ้ายณรงค์, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551)

ในบริบทของความสัมพันธ์ข้ามรัฐด้วยการมุ่งพัฒนาภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงด้านเศรษฐกิจ และการลงทุนตลอดจนการท่องเที่ยวต่างๆ โดยพยายามนำเสนอภาพความเป็นพื้นที่ชายแดน แม่น้ำโขงที่มีมนต์เสน่ห์และวิถีชีวิตแบบพื้นบ้านสองฝั่งโขง ตลอดจนมีประเพณีต่างๆ ที่ดึงดูดที่ ยิ่งดึงดูดบอกถึงการเชื่อมโยงสร้างสัมพันธ์บนวาทกรรม “มิตรภาพไทยลาว” อย่างแนบแน่นนี้ แต่กลุ่มชาวบ้านที่ใช้ชุมชนเมือง หรือเป็นชุมชนชายแดนชนบทนั้นก็ยังคงมีสถานะพื้นที่ที่ ยังคงอุดมไปด้วยเรื่องราวผิดกฎหมาย เป็นเส้นขอบแดนที่เสมือนเป็นที่ลักลอบทั้งผู้คน สินค้า และแรงงานที่อยู่นอกระบบของกฎหมายเป็นจำนวนมาก การนำเสนอตัวตนของอาณาบริเวณ ชายแดนที่ร่วมกันระหว่างไทย-ลาว มีสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน เป็นเหมือนบ้านพี่เมืองน้อง เป็นพี่ น้องเครือญาติ มีประเพณีวิถีชีวิตร่วมกัน ตลอดจนผู้คนในชุมชนได้ปฏิบัติตามแนวนโยบายของ หน่วยงานรัฐที่กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด เป็นชุมชนที่ให้ความร่วมมือไม่ร่วมมือกับหน่วยงานรัฐ ด้วยดีเสมอมา ทั้งนี้ก็เพื่อสร้างความชอบธรรมและต่อรองกับภาครัฐให้ยอมรับและมองเห็นว่า กลุ่มชาวบ้านในชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกขนานนามว่า “หมู่บ้านชายแดน” นี้ไม่มีปัญหาในแง่ของ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว ซึ่งจะเป็นผลดีกับผู้คนทั้งสองฝ่าย นั่นก็คือไม่มีการปิดด่าน ชั่วคราว และด่านประเพณีแห่งนี้ก็จะอยู่คู่กับชุมชนเพื่อเชื่อมโยงคนสองฝั่งน้ำต่อไป

5.1.3 เวทีเรื่องเล่าชาวบ้านกับการวิพากษ์วิจารณ์รัฐ

หลังจากที่ชาวอ่างปลาบึกจัดระเบียบชุมชนโดยเฉพาะเรื่องการสัญจรไปมาทางน้ำ นั่นคือการกำหนดจุดขึ้นลงของประชาชนชาวบ้านสองฝั่งน้ำให้มีเพียงจุดเดียว ซึ่งก่อนหน้านั้น ผู้คนสองฝั่งสามารถขึ้นลงได้อย่างอิสระ นอกเหนือจากนี้ ชาวบ้านก็ได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนซึ่ง เป็นที่สาธารณะของชุมชน ซึ่งก็คือบริเวณสถานที่ตั้งเจ้าพ่ออ่างปลาบึกให้เป็นที่ตั้งชั่วคราวของ สถานที่ทำการของหน่วย ดชด. บ้านผาดัง ตามที่หน่วยงานรัฐในอำเภอได้ร้องขอ อีกทั้งการให้ ความร่วมมือนำประชาชนทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวในหมู่บ้านไปร่วมกิจกรรมที่หน่วยงานรัฐได้จัดขึ้น ในตัวอำเภอสังคม การเปิดพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของชุมชนอ่างปลาบึกที่ได้ กระทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ตามที่หน่วยงานรัฐต้องการ ไม่ได้หมายความว่าชาวอ่างปลาบึกเห็น ดีเห็นงามหรือยอมจำนนต่ออำนาจรัฐในทุกอย่าง หากแต่กลุ่มชาวบ้านก็มีวิธีการตอบโต้ต่อรัฐใน บริบทของชุมชนด้วยเช่นกัน ทั้งนี้การตอบโต้ในวิถีชาวบ้านนี้ไม่ใช่การใช้กำลังรุนแรงหรือการ ขัดขืนแบบการเผชิญหน้ากับรัฐแต่อย่างใด เพราะวิธีการที่กลุ่มชาวบ้านเลือกใช้เป็นการ แสดงความอึดอัดใจความไม่พอใจต่อการกระทำของรัฐนี้เกิดผ่านเวทีเรื่องเล่า (narrative)

ในช่วงที่ชาวอ่างปลาบึกประสบปัญหาความยุ่งยากในการเดินทางสัญจรข้ามเส้นเขตแดนหลังจากที่มีนโยบายการจัดระเบียบชุมชนการเดินทางเรือข้ามฟากระหว่างไทยลาวในเขตพื้นที่อำเภอสังขม ชาวอ่างปลาบึกบางคนตั้งข้อสังเกตว่า ความยุ่งยากที่เกิดขึ้นไม่ใช่เป็นผลมาจากชาวบ้านที่อยู่ริมแม่น้ำโขงนี้ การที่เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐบอกว่าชุมชนแห่งนี้เป็นจุดหนึ่งของการใช้เป็นเส้นทางขนยาเสพติดเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย ก็เพราะต้องการให้มีหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับการตรวจคนเข้าเมืองตั้งอยู่ในชุมชน หรือทำให้มีหน่วยงานรัฐ/เจ้าหน้าที่ที่ทำงานและอาจนำมาซึ่งค่าตอบแทนในรูปแบบต่างๆ ก็ได้ “ชาวบ้านเขาจะอยู่ดีๆ ไปซื้อสิ่งซื้อของข้ามไปข้ามมาแต่ได้มา ตชด. กับอำเภอเพ็ญอยากให้คนข้ามโขงมีระเบียบ ย้อนอยากเบี่ยงคนขนของผิดกฎหมายหรืออยากให้มี ตชด. มีงานทำกะบู้เอนอะ เพราะชุมชนเพ็ญกะบ่ค่อยได้เฮ็ดหยั่ง บ่ค่อยมีเวียกมีงานบ้านได้” (นายเดช, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ชาวอ่างปลาบึกยังได้วิพากษ์วิจารณ์การทำงานเรื่องการกำหนดจุดผ่อนปรนให้คนสองฟากฝั่งเดินทางข้ามมาได้ในช่วงแรกๆ ว่า “แต่ก่อนเพ็ญ (ตชด.) กำหนดจุดให้ขึ้นลงที่ทำน้ำใกล้ๆ อ่างใหญ่ทางขึ้นบริเวณ ตชด. นั้นละ บางทีเพ็ญกะขอเบี่ยงนั้นเบี่ยงนี้ บางทีเฮวหย่านกะเอาข้าวเอาของมาด้อน (ให้) เพ็ญ เจ้าหน้าที่พวกนี้เพ็ญกะมาเฮ็ดงานชั่วคราว จักหน่อยกะย้ายไป เปลี่ยนคนใหม่มาตลอด เปลี่ยนไปเปลี่ยนมาอยู่นี้แหละ คนตรวจแนวผิดกฎหมาย แล้วกะจับคนเฮ็ดได้ แต่เพ็ญกะบ่จับกะได้แม่นบ่ ถ้าเกิดมาของมาด้อนเพ็ญ เขาเอาเงินเอาค่าให้กะไปได้แม่นบ่” (นายฤทธิ์, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การเดินทางข้ามแดนของผู้คนในบริเวณชุมชนอ่างปลาบึกนี้ในมุมมองของชาวอ่างปลาบึกทั้งฝั่งไทย และฝั่งลาวมีส่วนร่วม ก็คือหากเจ้าหน้าที่รัฐที่ปฏิบัติงานอยู่ไม่ซื่อสัตย์สุจริตในการทำงาน การนำเข้าสิ่งผิดกฎหมายที่เป็นข้อห้ามอย่างร้ายแรงสำหรับราชอาณาจักรไทยก็คงไม่มีประโยชน์อะไร และชาวอ่างปลาบึกก็ยังคงมองว่าการกำหนดจุดที่สร้างความยุ่งยากให้กับวิถีชีวิตของชาวบ้านทั่วไปนี้เกิดจากผลประโยชน์ที่เจ้าหน้าที่ต้องการโดยเฉพาะ “เงินได้โต๊ะ” เป็นต้น

มีเรื่องเล่าในหมู่บ้านอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการเป็นเวทีเปิดเพื่อแสดงให้เห็นถึงการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่โปร่งใสในทัศนะของชาวบ้าน กล่าวคือหลังจากที่ผู้วิจัยได้อ่านหนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2552 ซึ่งลงหน้าหนึ่งว่า “ยึดคืน ตำรวจนำข้ามจับแก๊งลักรถยนต์ที่บ้านผาดตั้ง อ.สังขม จ.หนองคาย ยึดรถยนต์โตโยต้า พอร์จูนเนอร์ สีดำ ทะเบียน สท 1998 กรุงเทพมหานคร ไว้ได้ก่อนถูกส่งลงแพข้ามแม่น้ำโขงไปฝั่งลาว แต่ไม่พบว่าเป็นรถที่แจ้งหาย สงสัยเจ้าของอาจมีส่วนพัวพันด้วย” ในเนื้อหาข่าวของเหตุการณ์นี้มีรายละเอียดกล่าวเพิ่มเติมว่า

“... รอง ผกก. นำกำลังไปคุ้มจับกุมขบวนการโจรกรรมรถยนต์นำข้ามแม่น้ำโขงไปยังฝั่งลาว บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง ห้างร้านอาหารบ้านสวน บ้านผาดตั้ง ต.สังขม อ.สังขม จ.หนองคาย กระทั่งพบรถยนต์โตโยต้า...ขับลงมาจากถนนลงสู่ริมน้ำโขง และมีเรือแพแล่นมาจากฝั่งลาวเข้าเทียบท่า จากนั้นมีชายฉกรรจ์ 4-5 คน ที่นั่งมาในเรือ เดินเข้ามาใช้เชือกผูกกับท้ายรถยนต์เตรียมจะลากขึ้นเรือแพ เจ้าหน้าที่จึงแสดงตัวเข้าจับกุม

กลุ่มชายฉกรรจ์รีบตัดเชือกปล่อยรถทั้งไ่วริมน้ำโขง ก่อนขึ้นเรือขับกลับออกไป ตรวจสอบ เบื้องต้นไม่พบว่าเป็นรถที่แจ้งหายแต่อย่างใด สงสัยว่าเจ้าของอาจมีส่วนพัวพันกับ ขบวนการโจรกรรมรถยนต์ข้ามชาติด้วยเช่นกัน...”

(ไทยรัฐ, 14 กุมภาพันธ์, 2552: 15)

หลังจากที่ผู้วิจัยได้เห็นเนื้อความข่าวข้างต้น จึงได้ลงพื้นที่และได้พูดคุยกับกลุ่มชาวบ้าน บางคนที่ยพยายามอธิบายให้เห็นเหตุการณ์นำเอารถยนต์ข้ามโขงซึ่งคนส่วนใหญ่มองว่าเป็นปัญหา ที่ใช้เส้นทางแม่น้ำโขงในหมู่บ้านเป็นทางลัดเสี่ยงสิ่งผิดกฎหมายต่างๆ ว่า “จริงๆ รถยนต์คันนี้ เจ้าของเพื่อนขายให้กับคนลาวแล้ว บ่แม่รถลักมาดอกร เป็นรถซื้อขายกันนี้และถูกต้อง แต่พอดี เพื่อนบ่ได้แจ้งกับเจ้าหน้าที่ และก็คิดว่าซื้อขายกันได้เลยยกให้กันไป บ่คิดว่าต้องส่งผ่านทางด่าน ศุลกากรหนองคาย ซึ่งเห็นว่าจะต้องเอาไปผ่านทางด่านหนองคาย เพราะต้องเสียภาษีต่างๆ หรือ อาจเสียเงินให้กับเจ้าหน้าที่เพื่อนำกะได้ แต่อีหลีนี้บ่แม่รถลัก ถ้าลักไผ่สิมาชนกันยามมือเข้า ไกลผู้ไกลคนเนอะคิดเบิ่ง” (นางจันทน์ฉาย, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

นอกจากเรื่องราวดังกล่าวแล้ว ยังมีเรื่องเล่าที่ชาวบ้านอ้างปลาบึกที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางอีกเรื่องหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านแห่งนี้ ซึ่งแสดงถึงการเอาวัดเอาเปรียบและอำนาจ ที่ไม่ชอบธรรมกับพวกตนของผู้มีอำนาจ (รัฐ) ผู้วิจัยได้ฟังเรื่องเล่า “ท้าวเซียงเหมียง” จากพ่อตู้ แก้วที่ได้เล่าให้ฟังในวงสนทนาเมื่อครั้งที่ผู้วิจัยพานักศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคามที่เรียน รายวิชาคติชนวิทยา (folklore) ออกเก็บข้อมูลสนามเกี่ยวกับเรื่องเล่านิทานและตำนานในชุมชน แห่งนี้ความว่า

“...วันหนึ่งขณะที่คนลาวกำลังจะข้ามน้ำโขงมายังฝั่งไทยเพื่อนำเหมียงตรง บริเวณช่องแคบนี้ ซึ่งแม่น้ำโขงได้ลดระดับลงมากแล้ว คนลาวได้มาพบกับบักศรีธนัญชัยที่อยู่อีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ ซึ่งเขาเป็นขุนนางเมืองเก่าของไทย คนลาวจึงอ้อมถามว่า พวกตนสามารถข้ามลำน้ำนี้ได้บ่ ศรีธนัญชัยตอบว่าพวกเขาบ่สามารถข้ามน้ำได้ดอกร แต่พวกคนลาวก็เห็นว่าแม่น้ำนี้ลดระดับลงแล้ว และบ่ลึกปานได้ คนลาวจึงยื่นกรานว่าพวกตนสามารถข้ามน้ำนี้ได้แน่นอน ศรีธนัญชัยผู้ฉลาดแกมโกงจึงทำพนันว่า ถ้าพวกลาวข้ามน้ำมาได้กะจะหาข้าวหาของมาให้ถ้าชนะ แต่ถ้าพวกลาวแพ้กะจะต้องเสียเหมียงเสียของที่นำมาให้กับศรีธนัญชัย หลังจากนั้นพวกคนลาวก็ได้ลุยน้ำมา บ้างก็ว่ายน้ำข้ามมา แล้วไปทวงของพนันกับศรีธนัญชัยที่ทำกันไว้ แต่ศรีธนัญชัยได้โต้แย้งว่าพวกลาวบ่ได้ข้ามน้ำโขงมา แต่ลุยน้ำมา บ้างก็ว่ายน้ำข้ามมา บ่แม่บ่การ “ข้ามน้ำ” เมื่อเป็นดังนี้พวกลาวจึงได้ขอให้พระเจ้าแผ่นดินทวารวดี (อยุธยา) วินิจฉัยความ ปรากฏว่าส่งเล่าเรื่องราวทั้งหมด พระเจ้าแผ่นดินทวารวดีได้ตัดสินให้พวกลาวจ่ายเงินและมอบเหมียงให้กับศรีธนัญชัยโดยตัดสินว่า “ให้พวกเจ้าเสียเหมียงให้กับศรีธนัญชัยไปตามประเพณี สัก “สี่ห้าห้าบาท” ก็แล้วกัน จะได้หมดเรื่องหมดราว” แต่ปรากฏว่าศรีธนัญชัยยังได้ใช้

ความเจ้าเล่ห์เพทุบายอีก โดยนำเอาตะกร้า 4 ใบ และบาตรพระอีก 5 ลูกออกมาวางไว้ตรงหน้าพวกลาวที่ชนเหมียงมา (คนลาวเรียกตะกร้าว่า “กะซ้า”) ด้วยเหตุนี้ คนลาวจึงได้เสียเงินเสียค่าเสียหายเหมียงทั้งหมดให้กับศรีธนญชัยเจ้าเล่ห์ผู้นี้ด้วยคำตัดสินที่แปรเปลี่ยนได้ของคำว่า “สี่ซ้า ห้าบาท” นี้เอง”

(พ่อตุ้มแก้ว, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2552)

นิทานเรื่องท้าวเซียงเหมียงหรือศรีธนญชัยที่ชาวอ่างปลาบึกรู้จักแล้วนำมาเล่านี้มีเนื้อหาตรงกับเรื่องราวในนิทานของไทยและของลาวทั่วไป โดยเฉพาะในเหตุการณ์ที่รู้จักกันดีในฐานะเป็นที่มาของชื่อ “เซียงเหมียง” นั่นก็คือการใช้กลลวงเพื่อหลอกล่อเอาเหมียงที่กำลังข้ามน้ำมาจากพวกคนลาวของศรีธนญชัยนั่นเอง แต่ครั้งนี่การเล่ามิใช่เรื่องที่ปรากฏอยู่ในเอกสารลายลักษณ์ เพราะเล่าโดยชาวอ่างปลาบึกที่มีสำนึกของความเป็นคนลาวที่รู้สึกว่าจะตนเองถูกรังแก และถูกเอารัดเอาเปรียบ ไม่ได้ได้รับความยุติธรรมจากฝ่ายรัฐ/เจ้าหน้าที่ส่วนกลางกรณีการข้ามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขง ชาวอ่างปลาบึกเปรียบเทียบกับตนเองในฐานะเป็นคนลาวด้อยอำนาจว่าเหมือนกับเป็นคนชายเหมียง ส่วนเจ้าหน้าที่ส่วนกลางหรือฝ่ายรัฐก็เปรียบกับศรีธนญชัยและเจ้าแผ่นดินกรุงทวารวดี (อยุธยา) ที่เปิดช่องทางให้กับขุนนางของตนในการที่จะหาทางเอาเปรียบพวกคนลาว “คนใหญ่มีอำนาจ (เจ้าหน้าที่รัฐ) เพื่อนกะมีสิทธิ์ เว้าหยั่งเขากะเชื่อ บ่คือคนน้อย มีแต่ความซื่อ เว้าคำใดเป็นคำนั้น บ่เล่นลั่นปลิ้นปกอก ความซื่อกะเลยเป็นช่องทางเปิดโอกาสให้คนใหญ่หากินนำคนน้อย” (อาคม, สัมภาษณ์, พฤศจิกายน 2552) จากเรื่องเล่านี้จะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐที่มาจากส่วนกลางหรือบุคคลที่มีอำนาจในฐานะเป็นคนของรัฐได้ถูกวิพากษ์ วิจาร์ณในแง่ของการไม่ซื่อสัตย์ คดโกง ฉลาดแกมโกง เอารัดเอาเปรียบผู้ที่มีอำนาจน้อยกว่า เรื่องเล่าของชาวอ่างปลาบึกจึงถูกนำมาตีความใหม่ เพื่อตอบโต้กับสถานการณ์ใหม่ที่ชาวอ่างปลาบึกต้องเผชิญกับอำนาจที่เหลื่อมล้ำบนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับรัฐ

การนำเสนอภาพ “ชุมชนชายแดนที่งดงามด้วยธรรมชาติ” “ชุมชนสองฝั่งโขงที่อยู่ห่างไกลสิ่งผิดกฎหมาย” และ “ชุมชนพี่น้อง” ที่มีความสมานสามัคคีกันผ่านความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐเป็นความพยายามที่จะก้าวให้พ้นจากการนิยามความหมายของชุมชนชายแดนที่ถูก “ตอกตึง” ไว้กับวาทกรรมของรัฐ ด้วยการนิยามตัวตนชุมชนของตนใหม่ ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ดำรงอยู่ในการนำเสนอภาพอัตลักษณ์ของชาวชุมชนอ่างปลาบึกที่ยังอยู่ภายใต้ระบบคุณค่าเพื่อรักษาสัมพันธ์ภาพที่ดีกับวาทกรรมหลักของรัฐ อันเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมให้กับผู้คนในชุมชนสองฝั่งโขงในนาม “ชุมชนอ่างปลาบึก” ให้มีตัวตนขึ้นมา

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าการนำเสนอภาพตัวตนของชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะพื้นที่ทางสังคมของชาวบ้านแห่งนี้พบว่า ในมิติความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนั้น ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องตอบโต้ด้วยการปะทะโดยตรง ดังกรณีชาวอ่างปลาบึกนี้ซึ่งพยายามต่อรองเพื่อให้ความสัมพันธ์ข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำดำรงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์กับอำนาจที่เหลื่อมล้ำ การสร้างอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชุมชนนี้

ของชาวอ่างปลาบึกจึงเกิดขึ้นภายใต้ความสัมพันธ์อันดีกับอำนาจฝ่ายรัฐทั้งรัฐไทยและรัฐลาวเพื่อ บ่งบอกตัวตนของกลุ่มชนให้เห็นว่าเป็นผู้ปฏิบัติตามแนวทางนโยบาย หรือกฎหมายของรัฐบาล ทั้งสองอันเป็นความคาดหวังของฝ่ายรัฐเพื่อไม่ก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของพวกเขา และเป็นการรักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์เกี่ยวกับการข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำในอาณาบริเวณ แห่งนี้ให้ดำรงอยู่อย่างมั่นคงมากที่สุด

5.2 ชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กับความเป็นพลเมืองและพื้นที่อื่น

แน่นอนในกระแสสังคมสมัยใหม่ ชุมชนชนบทที่ตั้งอยู่ชายแดนอย่างกรณีของพื้นที่ศึกษา ชุมชนอ่างปลาบึกนี้ก็คงจะหลีกเลี่ยงหนีกระแสธารแห่งการพัฒนาในสังคมโลกาภิวัตน์ไปไม่ได้ เช่นนี้ การที่กลุ่มชาวบ้านแห่งนี้จะได้มีปะทะปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มชนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ที่มีใช้ชุมชน ชายแดนก็จะต้องเกิดขึ้นด้วยเช่นกัน และสิ่งที่ตามมาก็คือชาวอ่างปลาบึกในฐานะ “คนตัวเล็กตัวน้อย” ไร้อำนาจนี้ก็ต้องเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนอื่น ๆ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

ในภาวะของการเผชิญกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มคนที่มาจากพื้นที่อื่น ๆ ชาว อ่างปลาบึกได้เลือกที่จะยืนยันอำนาจการสร้างพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ในเชิง การสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติขึ้น ทั้งนี้เพื่อใช้ต่อรองกับกลุ่มคนที่มาจาก พื้นที่อื่นเมื่อต้องเผชิญกับความเป็นชายขอบ ตลอดจนการปัญหาการข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ หรือการถูก “แซ่แข็ง” ในนิยามของชุมชนชายแดนที่อยู่ห่างไกลศูนย์กลางการพัฒนา ชาวอ่าง ปลาบึกได้ผลิตซ้ำ และผลิตใหม่เกี่ยวกับภาพลักษณ์ของความเป็นชุมชนที่มีแม่น้ำโขงแคบที่สุด และเป็นจุดชมบั้งไฟพญานาคอีกหนึ่งจุดในจังหวัดหนองคาย เพื่อยืนยันในคุณค่าของพื้นที่ชุมชน ของพวกตน

5.2.1 เจ้าพ่ออ่างปลาบึก: การต่อรองเพื่อเข้าถึงสถานะพลเมืองของชุมชน vs พลเมืองของรัฐชาติ

ในภาวะที่ชาวชุมชนอ่างปลาบึกต้องพบกับการขึ้นเป็นพลเมืองของรัฐชาติที่แตกต่าง กันแม้กลุ่มคนเหล่านี้จะมีวิถีชีวิตผูกพันต่อกันทั้งในแง่การดำรงชีวิต และในมิติของจิตวิญญาณก็ตาม ด้วยเหตุผลของการเผชิญกับการแบ่งแยกและสร้างความแตกต่างให้เกิดขึ้นกับคนสอง ฝั่งน้ำนี้ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกที่จะต่อรองกับอำนาจของการสร้างพันธกิจให้กับแม่น้ำโขงว่า เป็นเส้นกันเขตแดนไทยลาวให้หลุดกรอบออกไป ในสถานการณ์ดังกล่าวนี้ความสัมพันธ์ผ่านมิติ จิตวิญญาณในเชิงพื้นที่ (mental space) ได้ถูกนำมาใช้ในการสร้างความเชื่อมโยงของชุมชนใน ฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันได้มีเส้นแบ่งเขตแดนไทยลาวแต่อย่างใด

การแบ่งแยกสร้างความแตกต่างระหว่างคนสองฝั่งโขงโดยการใช้สายแม่น้ำนี้เป็นเครื่อง กั้นกลางแบ่งแยกความเป็นชาวอ่างปลาบึกด้วยวาทกรรม “คนไทย” กับ “คนลาว” ในฐานะเป็น สัญชาติต้นสังกัดของผู้คนในพื้นที่แห่งนี้ ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว ชาวอ่างปลาบึกได้ใช้การ

ผลิตซ้ำการนับถือบูชาเจ้าพ่ออ่างปลาบึกเพื่อเชื่อมโยงสร้างสายใยผูกสัมพันธ์กันของผู้คนทั้งสองฝั่งโขง การสร้างสัมพันธ์ภาพที่มีชื่อ “คนบ้านเดียวกัน” แต่เป็นคนที่ “นับถือผีเดียวกัน” ของชาวอ่างปลาบึกนี้ดำเนินไปผ่านการวางตนเองในฐานะกลุ่มสังคมเดียวกัน ชาวอ่างปลาบึกใช้วิธีการสร้างการยอมรับจากผู้คนในชุมชน เพื่อสร้างความชอบธรรมในพื้นที่ที่พวกเขาสามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้เสมอ โดยการอ้างการนับถือ “ผีเจ้าเดียวกัน” ที่เป็นผู้บันดาลความอยู่ดีมีสุขร่วมกัน

“แต่ก่อนแต่ก็ คนสองหมู่บ้านก็เป็นคนบ้านเดียวกัน บ่ถามดอกว่าไทยว่าลาว มีอ่างปลาบึกอยู่ตรงกลางพื้นแผ่นดิน “อ่างใหญ่” กับ “อ่างน้อย” บ้านสองบ้านก็มี “หอเจ้าอ่างปลาบึก” คือกัน แต่ตอนหลังทางฝั่งลาวได้ยกเลิกหอไป บ่มีหอเจ้าอ่างแล้ว เหลือแต่อยู่ฝั่งไทยตั้งอยู่ตรงหัวอ่าง หม่อมที่ตั้ง ดชด. นั่นละ เจ้าอ่างกะคือเจ้าที่เจ้าทาง-เจ้าน้ำเจ้าท่า คนสองฝั่งน้ำถือน้ำกัน คนไทยฝั่งบ้านผาตั้งก็ถือ คนลาวฝั่งบ้านอ่างกะถือ ยามเฮ็ดพิธีขอปลาขอน้ำก็ต้องเฮ็ดน้ำกัน เจ้าที่เจ้าทางเป็น “เจ้าฝั่งลาว” คนไทยเข้านางเทียมก็ต้องเชิญจากฝั่งลาวไป หอผีอยู่ฝั่งไทยคนลาวก็ต้องข้ามไปเช่นไหว้น้ำกันนั่นละ”

(พ่อตู้หวัน, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

“ข้อยอยู่ทางบ้านอ่าง (ฝั่งลาว) ยามไปยามมาเนอะ บางทีอนั่งเรือผ่านไปทางเจ้าพ่ออ่างปลาบึก จะไปอำเภอสังคม ก็ยกมือไหว้ใส่หัว ยามมาจับปลา ลงมองก็ขอปลาขอน้ำกับพื้นกะหอยมือใส่หัว หอเจ้าอ่างทางฝั่งลาวไทยบ้านบ่ได้ไปเบิ่งไปแห่งอีก หอกะเพกะพังไปแล้ว เหลือแต่หอเจ้าอ่างทางฝั่งบ้านผาตั้ง (ฝั่งไทย) เฮากะนับถือน้ำกัน เป็นเจ้าที่เจ้าทางเดียวกัน ผู้เฒ่าผู้แก่พื้นเว้ามาแต่ได้

(แม่ตู้แดง, สัมภาษณ์, มกราคม 2552)

การสร้างความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณระหว่างคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้จึงเป็นยุทธวิธีที่ชาวบ้านที่ไร้อำนาจได้เลือกใช้ในการต่อรองกับวาทกรรมแห่งสถานะพลเมืองที่รัฐชาติได้กำหนดสร้างขึ้นที่แบ่งแยกผู้คนสองฝั่งน้ำออกจากกัน ชาวอ่างปลาบึกเลือกจัดวางความสัมพันธ์เชิงจิตวิญญาณผ่านการนับถือเจ้าพ่ออ่างปลาบึก “ผีตัวเดียวกัน” เพื่อสร้างความเชื่อมโยงผ่านเส้นสายใยที่วาทกรรมรัฐได้ตัดขาดออกไป

ลักษณะดังกล่าวอาจมองได้ว่า ระบบความเชื่อในเรื่องผีเดียวกันเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมนระหว่างคนไทยฝั่งบ้านผาตั้งกับคนลาวฝั่งบ้านอ่างในประเทศลาว ด้วยการกำหนดให้หอผีมาตั้งอยู่ฝั่งไทย โดยมีนัยยะที่แฝงเร้นอยู่ภายใต้ความคิดเรื่องการอพยพย้ายถิ่นที่ชาวอ่างปลาบึกได้ตกอยู่ภายใต้อำนาจการครอบงำของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ รวมทั้งความไม่พอใจต่อระบอบการปกครองแบบสังคมนิยมที่สร้างความอึดอัดใจให้กับคนบางกลุ่ม ดังนั้น ผู้คนตามเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงจึงอพยพเคลื่อนย้ายมายังฝั่งตรงข้าม การระบบผีตัวเดียวกันนั้นจึงเป็นหนทางเพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน อีกทั้งยังให้พี่น้องผองญาติทั้งสองฝั่งสามารถ

เดินทางเชื่อมโยงไปมาหาสู่กันได้ ตลอดจนสร้างความเป็นชุมชนผ่านอดีตของพวกตนร่วมกัน นั้นเป็นการตอกย้ำและยืนยันความเป็นชาวอ่างปลาบึกที่มีชื่อ “คนไทย หรือ คนลาว” ที่รัฐได้ ใช้กำกับผู้คนให้มีความเด่นชัดยิ่งขึ้น ถึงแม้จะเป็นภาพที่ไม่ปะติดปะต่อไม่ชัดเจนนักก็ตาม

ส่วนอีกประเด็นหนึ่งอาจมองได้ว่า การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวอ่างปลาบึกฝั่งลาว ในช่วงเวลาที่มีปัญหาทางการเมืองในอดีตนี้เป็นการหลบหนีภัยการเมือง กล่าวคือด้วยอำนาจ ราชอาณาจักรลาวที่พยายามล้มล้างระบบความเชื่อแบบเก่าของบรรดากลุ่มชาติพันธุ์นั้น อยู่นอกเหนือ การควบคุมทางการเมือง ปรากฏการณ์เช่นนี้อาจจะเป็นการปรับเปลี่ยนความเชื่อของพวก ตนเพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมและสิ่งแวดล้อมใหม่ (orientation) นอกจากนี้ยังเป็นการตอบโต้ กับอำนาจรัฐฝ่ายลาวโดยการอพยพหนีมาอยู่ฝั่งไทย ซึ่งเป็นการพยายามอาศัยความเชื่อเรื่อง ผีเจ้าน้ำเจ้าท่ามาเป็นหลักในการหลบหนีการปราบปรามของฝ่ายรัฐ ดังนั้น ชาวอ่างปลาบึก จึงให้เหตุผลว่า “หอผีอยู่ทางฝั่งไทยตั้งจัดงานอยู่ทางฝั่งไทย เดียวนี้หอผีเจ้าอ่างทางลาวบ่มี แล้ว” เช่นนี้บ่งบอกให้เห็นว่าผีเจ้าอ่างเจ้าน้ำได้หนีข้ามมาอยู่ฝั่งไทยอย่างถาวร เนื่องจาก กฎระเบียบข้อห้ามที่ไม่เหมาะสมและไม่เป็นที่ยอมรับของอำนาจฝ่ายรัฐ

เมื่อพิจารณาในประเด็นข้างต้นอาจกล่าวได้ว่า ในวัฒนธรรมของคนชายแดนชนบทในฐานะ เป็นกลุ่มชายขอบนั้นก็ยังมีร่องรอยความสำนึกในเชิงประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ โดยถ่ายทอดผ่าน ออกมาในรูปของตำนาน เรื่องเล่า ความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรม ซึ่งยังคงมีกลิ่นอายของ อุดมการณ์ต่อต้านการครอบงำในอำนาจรัฐ “แบบสันติวิธี” แทรกปะปนอยู่ด้วย (ปฐม, 2551: 112) กล่าวคือ ชาวอ่างปลาบึกไม่สามารถจะเผชิญหน้าโดยตรงหรือขัดแย้งกับอำนาจรัฐฝ่ายลาวได้ ดังนั้น จึงต้องมีการปรับเปลี่ยนเงื่อนไขโดยการผลิตซ้ำ-ผลิตใหม่ (reproduction) ในสถานการณ์ที่ ตนเองจะต้องมีการเคลื่อนย้ายอพยพออกจากพื้นที่ นั้นย่อมเป็นเหตุผลยืนยันความคิดที่ว่า ความสำนึกในประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น เป็นแหล่งสร้างสรรค์ของตำนานและพิธีกรรมอย่างหนึ่ง ในทางกลับกัน ตำนานและพิธีกรรมนั้นก็สามารรถเชื่อมโยงไปสู่ความเข้าใจเรื่องความสำนึก ในประวัติศาสตร์ชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงได้เช่นกัน แม้จะมีปัญหาหรืออุปสรรคทางการเมือง มาขัดขวางอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถลบล้างระบบความเชื่อที่ได้สืบทอดกันมาในอดีตให้หมดสิ้นได้

การผลิตซ้ำความเป็นชาวอ่างปลาบึกผ่านการนับถือเจ้าพ่ออ่างปลาบึกร่วมกันของผู้คนนี้ ได้ช่วยสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างคนไทยกับคนลาว การยอมให้หอผีเจ้าอ่างปลาบึกซึ่ง เชื่อว่าเป็นเจ้าทางฝ่ายลาวก็สามารถเปิดพื้นที่ให้กับการยอมรับจากคนไทยอีกฝากฝั่งน้ำได้ เช่นนี้ บทบาทของเจ้าพ่ออ่างปลาบึกจึงดำเนินไปในเรื่องทางจิตใจ หรือจิตวิญญาณที่อยู่ภายในใจของผู้คน การรวมกันของคนสองฝั่งน้ำในงานบุญไหว้ผีเจ้าน้ำเจ้าท่าเจ้าอ่างปลาบึกนี้มีความสำคัญในฐานะที่ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความเป็นชุมชนของชาวอ่างปลาบึก และถูกนำมาใช้ในการนิยามความหมาย การนำเสนอตัวตนเพื่อยืนยันถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกันกับกลุ่มคนในพื้นที่อื่น การ นิยามตัวตนคนในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในแต่ละพื้นที่ก็อาจมีความเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงขึ้นอยู่กับว่าผู้คนในชุมชนนั้นๆ กำลังต้องการสื่อสารหรือมีความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจกับกลุ่มใดนั่นเอง

5.2.2 เรื่องเล่าจำนวนพระกับเดือนแปดสองหน:

ความลึกลับของวันเวลากับการตอรองเพื่อสร้างความสัมพันธ์

ในสถานการณ์ของการถูกสร้างความเป็นพลเมืองลาวกับพลเมืองไทยให้มีความแปลกแยกกันแล้ว สำหรับชาวอ่างปลาบึกความสัมพันธ์กับผู้คนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติดูเหมือนจะเป็นเรื่องปกติทั่วไปในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ได้ถูกสร้างขึ้นจากลักษณะร่วมในการดำเนินชีวิต ความเชื่อดังที่ได้กล่าวมาข้างแล้วข้างต้น ในสถานการณ์ความพยายามตอรองเพื่อสร้างพื้นที่แห่งอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงของผู้คนในชุมชนแห่งนี้ ชาวอ่างปลาบึกได้เลือกใช้ระบบความเชื่อทางศาสนามาเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความเชื่อมโยงของชุมชน วัฒนธรรมวิถีพุทธที่ผู้คนนับถือมีบทบาทในการตอรอง พวกเขาได้สร้างเครือข่ายทางสังคมนอกเหนือจากการใช้เป็นเพียงเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น ทั้งนี้เพื่อใช้ในการสร้างความเป็นอาณาบริเวณชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกันของหมู่บ้านทั้งในฝั่งไทยและฝั่งลาว

ชาวบ้านอ่างปลาบึกทั้งสองฝั่งโขงนับถือพุทธศาสนาเถรวาทเช่นเดียวกัน เมื่อครั้งที่มีความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างไทยกับลาว กล่าวคือในช่วงที่ลาวดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศแบบสังคมนิยมและยังไม่ได้เปิดประเทศเหมือนเช่นในทุกวันนี้ นั่นคือ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1975 – 1989 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ลาวจะปฏิรูปเศรษฐกิจมากขึ้นและดำเนินนโยบายเปิดประเทศ ที่ชุมชนอ่างปลาบึกมีกิจกรรมที่เรียกว่า “ฮีดสิบสองเดือน” ซึ่งจะเกี่ยวโยงกับประเพณีพิธีกรรมทางพุทธศาสนาในแทบทุกๆ เดือน ชาวอ่างปลาบึกเป็นคนที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด ที่วัดบ้านผาดั้งฝั่งไทยกับบ้านอ่างฝั่งลาวนี้มีวัดที่มีชื่อคล้ายๆ กัน กล่าวคือ วัดของชาวบ้านผาดั้งชื่อ “วัดอ่างปลาบึก” ส่วนวัดของชาวบ้านอ่างฝั่งลาวมีชื่อว่า “วัดอ่าง” (ไม่มีปลาบึกต่อท้าย) แสดงให้เห็นว่าวัดเป็นสัญลักษณ์และความหมายของความเป็นชุมชนเดียวกันสำหรับชาวบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อต้องเผชิญกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัดทั้งสองสร้างขึ้นมามากกว่า 50 ปีแล้ว ในปัจจุบันวัดอ่างปลาบึกมีพระภิกษุจำพรรษาเพียง 1 รูป และวัดบ้านอ่างซึ่งเป็นวัดใหญ่มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษาเกือบ 10 รูป ด้วยเหตุนี้บางครั้งหากมีงานบุญในหมู่บ้าน พวกเขาจะนิมนต์พระจากอีกหมู่บ้านหนึ่งมาร่วมในงานบุญด้วย เนื่องจากวัดอ่างปลาบึกมีพระเพียง 1 รูป ซึ่งแน่นอนหากมีงานอวมงคล ดังกรณีงานศพชาวบ้านก็จำเป็นต้องนิมนต์พระภิกษุมาเพิ่มให้เป็นเลขคู่ เช่น 2 รูป 4 รูป เป็นต้น ก็ทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านผาดั้งบางครั้งก็ต้องนิมนต์พระมาจากฝั่งบ้านอ่างเพื่อปฏิบัติกิจทางสงฆ์ร่วมกัน หรือบางครั้งในงานบุญใหญ่ ดังเช่นงานบุญแห่ต๋านเทศน์มหาชาติชาวบ้านอ่างก็จะมีฎีกาไปนิมนต์พระจากบ้านผาดั้งเพื่อให้มาร่วมในงานเทศน์นี้ด้วยเช่นกัน

เมื่อชุมชนเดียวกันที่มีสายน้ำโขงมากลายเป็นเส้นแบ่งแยกแผ่นดินและผู้คนให้ออกจากกัน ชาวอ่างปลาบึกหันไปพึ่งพาเรื่องฮีดคองงานบุญเป็นที่ตั้ง เพื่อใช้ตอรองในการสร้างความสัมพันธ์ฉันพี่น้องระหว่างคนสองฝั่งน้ำนี้ งานบุญในรอบปี เช่น งานวันสงกรานต์ปีใหม่ลา งานบุญบั้งไฟ งานบุญแห่ต๋าน งานบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน ทั้งหลายผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำก็ได้ร่วมไม่

ร่วมมือช่วยเหลือกันและกันเรื่อยมา ชาวบ้านฝั่งไทยก็ยังไม่ไปช่วยงานบุญฝั่งลาว เช่นเดียวกันถ้ามีงานบุญฝั่งไทยคนฝั่งลาวก็จะมาร่วมงานบุญนี้ ซึ่งเป็นประเพณีที่คุ้นเคยและถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาตั้งแต่ลาวยังไม่เปิดประเทศ “งานบุญบ้านนี้กับบ้านทางโพ้นก็คือกัน คนฝั่งบ้านอ่าง (ลาว) ก็มาเอาบุญกับคนฝั่งบ้านผาตั้ง (ไทย) แต่ได้มา แต่กั้วัดอ่างปลาบึกบ้านผาตั้งยังบได้สร้าง ไทบ้านก็ไปเฮ็ดบุญนำกัน วัดบ้านอ่างมีแต่โดนแล้วก่อนสิมีวัดทางบ้านผาตั้งอีกเต้” (แม่นาง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) การข้ามแดนมาทำบุญร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนลาวจึงเป็นการสร้างความคุ้นเคยและความสนิทสนมกลมเกลียวกันในชุมชนที่ไม่มีชื่อปรากฏในสารบบเกี่ยวกับภูมิรัฐศาสตร์ของทั้งรัฐไทยและรัฐลาว หากแต่เป็นชุมชนที่อยู่ในสารบบทางความคิดและจิตวิญญาณของชาวบ้านที่ทำมาหากินอยู่ถิ่นนี้มาเนิ่นนาน

นอกจากวัดของชุมชนที่มีชื่อเหมือนกันเสมือนต้องการจะสื่อเป็นวัดของชุมชนเดียวกัน เพราะกิจปฏิบัติของสงฆ์ที่กระทำในชุมชนก็ล้วนเป็นการร่วมกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน เป็นเหมือนกับการได้บูชาพระรูปเดียวกัน “เฮ็ดบุญฮ่วมบาตร กินข้าวฮ่วมนา กินปลาฮ่วมน้ำ คนบ้านอ่างกับคนบ้านผาตั้งกะเป็นแน้วนี้ละ” (พ่อตู้เพชร, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นอกเหนือจากนี้ ความเป็นอาณาบริเวณชุมชนเดียวกัน ยังถูกนำเสนอผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมในงานบุญประเพณีของชาวบ้านทั้งสองฝั่งน้ำ กล่าวคือ งานบุญเข้าพรรษาและออกพรรษาที่ชุมชนอ่างปลาบึก ซึ่งทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวจะจัดงานไม่ตรงกัน พ่อตู้เคนอธิบายว่า “แต่ก่อนบ้านสองบ้านกะเฮ็ดนำกันนี้ละ มีวัดหม่องเดียว แต่หลังจากเพิ่นแบ่งไทยกับลาวเนอะ กะมีวัดสองวัดขึ้น ไทบ้านกะจัดงานบุญให้หนักัน เพราะว่าถ้าจัดมือเดียวกันคนกะบไปบมา ถ้าจัดคนละมือแล้วคนกะไปกะมาหาสูกันได้” (สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การมีงานประเพณีงานบุญไม่พร้อมกันนี้มีความหมายทั้งในฐานะของการผลิตซ้ำในแง่วัฒนธรรมที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อสร้างความผูกพันเชื่อมโยงชีวิตผู้คนทั้งสองฝั่ง และมีประเพณีความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นชุมชนอ่างปลาบึก อันเป็นการบ่งชี้ตัวตนของชุมชนที่มีอยู่ร่วมกันโดยไม่มีเส้นเขตแดนแม่น้ำโขงกันแต่อย่างใด

ในงานบุญออกพรรษาของชุมชนสองฝั่งโขง หลายคนคงเคยได้ยินคำว่า “มีเดือนแปดสองหน หรือออกพรรษาไทยกับออกพรรษาลาววันเวลาไม่ตรงกัน” บ้างก็มีคำอธิบายว่าเนื่องจากวัดพระไทย กับวันพระลาวจะคลาดเคลื่อนกันบ้างในบางปี หากปีไหนมีเดือน 8 สองหน วัดพระลาวจะขยับไปอีกวันหนึ่ง (คู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549) การอธิบายเช่นนี้ดูเหมือนว่าหากนำหลักการทางวิทยาศาสตร์มาช่วยมองก็คงได้คำตอบว่า

“เนื่องจากรอบปีของดวงจันทร์ (Lunar month) เร็วกว่ารอบปีของดวงอาทิตย์ (Solar month) ประมาณปีละ 11 วัน ประกอบกับฤดูกาลต่างๆที่เกิดบนโลกมีต้นเหตุมาจากอิทธิพลของดวงอาทิตย์ที่ทำมุมตกกระทบกับพื้นผิวโลกในองศาที่แตกต่างกัน ดังนั้น ทุกๆ 2-3 ปี จึงต้องเพิ่มเดือนจันทรคติเข้าไปอีก 1 เดือน โดยให้เพิ่มที่เดือน 8 มีสองครั้ง เรียกว่าเดือน “แปดหน้าและแปดหลัง” หรือ “แปดสองหน” และให้ไปเริ่มเข้าพรรษาในวันแรม 1 ค่ำ ของเดือนแปดหลัง การชดเชยเช่นนี้ช่วยให้การเข้าพรรษาอยู่ในช่วงเวลาของต้นฤดูฝนตรงตามพุทธบัญญัติ สูตรการปรับระหว่างปฏิทินสองอย่างนี้ถูกคิดค้นโดยนักดาราศาสตร์

ศาสตร์ชาวกรีก ชื่อ เมตัน แห่งกรุงเอเธนส์ (Meton of Athens) เมื่อ 440 ปี ก่อนคริสตกาล ภาษาวิชาการทางดาราศาสตร์เรียกว่า Intercalation หรือ Metonic Cycle กำหนดให้เพิ่มเดือนจันทรคติ 7 ครั้ง ในรอบ 19 ปี โดยปฏิทินพุทธของไทยใช้วิธีพิจารณาที่วันออกพรรษา หากวันดังกล่าววันขึ้นมาอยู่ที่ต้นเดือนตุลาคมและทำท่าจะวันเข้าไปในเดือนกันยายนของปีต่อไป ก็กำหนดให้ปีที่จะถึงมี 8 สองหน เรียกว่า “อธิกมาส”

(ข้อมูลจาก <http://www.yclsakhon.com>, วันที่ 2 กรกฎาคม 2552)

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวบ้านอ่างปลาบึกแล้วการมีเดือนแปดสองหนในวันออกพรรษา จะมีความหมายที่ซับซ้อนและแปลกต่างไปจากคำนิยามข้างต้น ด้วยเหตุที่บางครั้งมีชุดความคิดที่อธิบายว่าการที่มีเดือนแปดสองหนนั้นทำให้วันเวลาของการออกพรรษาระหว่างไทยกับลาวไม่ตรงกัน กล่าวคือบางปีจะผิดเพี้ยนกันไป 1-2 วัน ในการรับรู้ของชาวบ้านทั่วไป ด้วยเหตุนี้การจัดงานบุญจึงมีช่วงเวลาที่ยืดกัน คือไม่ตรงกันสำหรับผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกที่ถูกแบ่งแยกด้วยวาทกรรมของความเป็นพลเมืองรัฐชาติที่ต่างกัน ในงานบุญออกพรรษาครั้งหนึ่งพ่อตู้แก้วได้กล่าวชี้แจงให้ผู้วิจัยฟังว่า

“อีหลีนั้นบ้านอ่างกับบ้านผาดตั้งก็บ้านเดียวกัน งานออกพรรษาจะเคยเฮ็ดนำกันมาแต่ได้ แต่ช่วงมีปัญหาบ้านเมืองบ่คือเก่า ผังลาวเฟิ่นเข้มงวดขึ้นกว่าเก่า คนผังบ้านผาดตั้งเดี๋ยวนี้อิงได้มีวัดมีวาขึ้น งานออกพรรษาจะเลยยึดตามแบบไทย ประมาณ 2-3 ที่ผ่านมานี้ออกพรรษาผังไทยกับผังลาวบ่ตรงกันเนอะ ของไทยจะเดินหน้าไปก่อน แต่ของลาวตามหลัง แต่สิ่งสำคัญคือ การบ่ตรงกันของวันออกพรรษานี้คนเฒ่าคนแก่ว่ากันว่า เพื่อสืไปข้ามไปยามพืยามน้องเนอะ ไปงานบุญงานศีล คนสองผังเฟิ่นนับถือบุญถือบาปคือกันกะเลยเอาวันศีลวันพระใหญ่นี้ละที่ให้บ่ตรงกันนี้ จะได้ไปมาหาสู่กันได้ คนผังพีทะจะได้ไปทางโพน คนผังโพนกะจะได้มาทางพี”

(พ่อตู้แก้ว, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552)

การอธิบายช่วงเวลาของประเพณีออกพรรษาที่ไม่ตรงกันด้วยกลุ่บายของเดือน “แปดสองหน” จึงทำให้ผู้คนสองฝั่งน้ำได้มีกิจกรรมร่วมกันเพิ่มขึ้น ซึ่งคนผังไทยก็สามารถเดินทางไปผังลาวได้ในช่วงมีประเพณีสำคัญทางศาสนาตามข้อตกลงในชุมชนทั้งสองฝั่ง ทำให้ตัวตนของชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะชุมชนจินตนาการ (Imagined Communities) ได้รับการยอมรับจากผู้คนที่มิถิ่นอาศัยอยู่ในบริเวณนี้ซึ่งมักจะเรียกชุมชนนี้ว่า “อ่างปลาบึก” ดังกรณีที่ผู้วิจัยพร้อมภคกับนักศึกษาผู้ช่วยได้เดินทางเข้ามายังพื้นที่ศึกษาครั้งแรกด้วยการโบกรถชาวบ้านบอกว่าจะไปบ้านผาดตั้ง แต่ชาวบ้านกับบอกว่า

- ผู้วิจัย: ขอติตรถไปลงบ้านผาตั้งได้ครับ เลยวัดหินหมากเป้งไปนั้นละ
 ชาวบ้าน: “อ้อ จะไปบ้านอ่างปลาบึกบ ?”
 ผู้วิจัย: บ่แม่น...บ้านผาตั้งครับ บ่แม่นอ่างปลาบึก
 ชาวบ้าน: แม่นแล้วบ้านเดียวกันนั้นละ คนทางอื่นกะว่าไปผาตั้ง แต่
 ผาตั้งเป็นชื่อตำบลใหม่ชื่อ ๆ คนแถวนี้เพิ่นรู้จักว่าเป็นบ้าน
 อ่างปลาบึกตัว...บ้านเดียวกันนั้นละ อะมา ๆ ขึ้นรถ...”

การเดินทางในครั้งนั้นจึงเปิดพื้นที่ให้ชุมชนอ่างปลาบึกได้แสดงตัวตนในฐานะชุมชนใน
 ภูมิศาสตร์ชาติพันธุ์และวัฒนธรรมอันเป็นการให้ความหมายนิยามผ่านเส้นเสียงในชีวิตประจำวัน
 ได้อย่างน่าสนใจ

การผลิตซ้ำความเป็นชาวพุทธที่ยึดยึดครองประเพณีในวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างเข้มข้นนี้
 ผ่านกิจกรรมในงานบุญเผวด เข้าพรรษา ออกพรรษา ล้วนได้ช่วยสร้างสายสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์
 ระหว่างชาวไทยกับชาวลาวที่มีถิ่นอาศัยอยู่ ณ ริมฝั่งน้ำนี้ การอาศัยช่วงเวลาในปฏิทินสากลที่
 รับรู้มาเพื่อเชื่อมโยงกับกิจพิธีทางพุทธศาสนาได้ช่วยให้ชาวอ่างปลาบึกที่เป็นทั้งชาวไทยกับชาว
 ลาวสามารถเปิดพื้นที่ทางสังคม/ชุมชนให้ตนเองได้รับการยอมรับจากชุมชนในอาณาบริเวณใกล้เคียง
 เคียงด้วยเช่นกัน การสร้างเครือข่ายทางสังคมข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติเช่นนี้ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็น
 ความเป็นชุมชนอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่มีอยู่ร่วมกันทั้งสองฝั่งของชาวอ่างปลาบึก
 ซึ่งถูกนำมาใช้ในกระบวนการต่อรองนิยามความหมาย การนำเสนอตัวตนของผู้คน ชุมชน และ
 วิธีการดำเนินชีวิตในประจำวันอย่างมีเกียรติศักดิ์ศรีในภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

ความเป็นชุมชนที่ยึดมั่นในประเพณี “ฮิตสิบสอง” ที่ถูกผลิตซ้ำในปัจจุบันทั้งการ
 ร่วมงานบุญของคนไทยในบ้านอ่างการเข้าร่วมงานบุญของคนลาวในบ้านผาตั้ง ได้มีส่วนสำคัญ
 ในแง่ของการสร้างพื้นที่ทางสังคมในฐานะเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน (Mekong
 River Borderland) ทั้งนี้ความเป็นชาวพุทธที่ปฏิบัติตามฮิตบ้านคองเมืองที่มีอยู่ร่วมกันนั้นถูก
 นำเสนอเพื่อสื่อสาร ต่อกับกลุ่มอำนาจในบริบทแวดล้อมที่อยู่ในชุมชนชายแดนนี้ ความเป็น
 กลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตดำเนินไปตามประเพณี “ฮิตสิบสอง” ได้ถูกผลิตซ้ำขึ้นในชุมชนชาวอ่างปลาบึก
 เพื่อสร้างความเหมือนคล้ายหรือมีจุดร่วมกันระหว่างคนไทยกับคนลาวริมฝั่งโขงนี้ การยืนยันใน
 จารีตฮิตคองที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำในทุกๆ ปีของพวกเขาที่จะต้องกระทำร่วมกัน เป็นการบ่งบอก
 ว่าชุมชนทั้งสองฝั่งน้ำนี้เป็นชุมชนเดียวกันในเชิง “พฤตินัย vs นิตินัย” ตามความคิดของชาวบ้านผู้
 มีชีวิตโลดแล่นอยู่บนผืนแผ่นดินเส้นเขตแดนแห่งนี้ ผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำมีวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต
 ที่เชื่อมโยงร้อยรัดเป็นวัฒนธรรมเดียวกัน ดังนั้น ชุมชนของพวกเขาจึงมีความเป็นชุมชน/หมู่บ้าน
 เดกเช่นเดียวกับวาทกรรมแห่งรัฐที่ได้กำหนดสร้างขึ้นมา แม้ว่าจะไม่มีโครงสร้างตามองค์ประกอบที่
 รัฐกำหนดมา แต่พวกเขาก็รู้ว่าชุมชนแห่งนี้มีกฎกติกาและวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นรูปแบบ
 เฉพาะตัวซึ่งอาจไม่สอดคล้องหรืออยู่ในวิถีของรัฐก็ตาม ด้วยเหตุผลของความเป็น “ชุมชนริมน้ำ
 โขง” แต่วันเวลาอาจมีผิพเพี้ยนกันบ้างซึ่งได้รับการอธิบายจากชาวอ่างปลาบึกว่าเป็น ความตั้งใจ

ที่จะจัดงานไม่ให้ตรงกัน เพราะหากจัดวันเวลาเดียวกันแล้วผู้คนก็จะไม่สามารถเดินทางไปมาหาสู่กันได้ เพราะต้องเตรียมงานในหมู่บ้านของตนแล้วความสำคัญของงานในอีกหมู่บ้านปากน้ำหนึ่งก็จะลดลง “งานบุญหลายอย่างเนอะสองหมู่บ้านฝั่งไทยฝั่งลาวจะบ่จัดตรงกัน เช่น วันบุญเดือน 4 บุญเผวด หรืองานออกพรรษาบางปีก็บ่ตรงกัน การจัดงานบ่ตรงกันนี้กะเฮ็ดให้คนไปมาหาสู่กัน ถ้าจัดมือเดียวกันไผ่จะไปสิมานะ แม่บ่” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) วันเวลาในงานบุญประเพณีทางพุทธศาสนาสำหรับชาวอ่าปลาบีกจึงถูกผลิตซ้ำเพื่อสร้างความต่างให้เกิดขึ้น เช่นนี้เป็นความเพิกพ้องหรือการสร้างเครือข่ายทางสังคมระหว่างคนไทยกับคนลาวริมฝั่งโขงที่ชุมชนอ่าปลาบีกนี้จึงมิใช่เฉพาะการอาศัยวิถีคิดที่ด้วยคามเหมือนเท่านั้น แต่ยังใช้ความต่างของวันเวลาเพื่อยืนยันความเป็นพวกเดียวกันของผู้คนในชุมชนแห่งนี้เช่นกัน

นอกจากการผลิตซ้ำความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคองประเพณีเพื่อสื่อสารถึงความมีตัวตนของชุมชนอ่าปลาบีกของพวกเขาแล้ว การยึดถือฮีตคองประเพณียังถูกใช้เพื่อจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของชาวไทยอีสานกับชาวลาวในความสอดคล้องเรื่องคติความเชื่อและศาสนา ซึ่งต้องการสร้างให้ผู้คนสองฝั่งน้ำมีวิถีวัฒนธรรมร่วมกัน ในสถานการณ์ดังกล่าวความเป็นผู้ยึดมั่นในฮีตคองปฏิบัติตามจารีตประเพณีแต่โบราณของชาวอ่าปลาบีกที่ผิดแผกแตกต่างจากส่วนกลางนี้ ที่คนในถิ่นอื่นๆ อาจมองว่าเป็นเรื่องแปลกแตกต่างจากวัฒนธรรมของตน ซึ่งชาวอ่าปลาบีกก็ได้อธิบายว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่าชุมชนของชาวอ่าปลาบีกนี้เป็น “ชุมชนสองฝั่งโขง” และไม่มีเส้นเขตแดนรัฐชาติ เนื่องจากกิจกรรมในชีวิตประจำวันเหล่านี้ไม่ได้จำแนกความเป็นพลเมืองในวาทกรรมของศูนย์กลางที่พยายามแบ่งแยกไทยกับลาวออกจากกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้น ภายใต้ความสัมพันธ์ที่หลือมล้ำกับการสร้างความเป็นพลเมืองที่แตกต่างกันระหว่างคนสองฝั่งโขง ซึ่งชาวอ่าปลาบีกได้เผชิญผ่านการนิยามด้วยวาทกรรมแห่งรัฐเพื่อสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้น การถูกลดทอนความเป็นชาติพันธุ์เดียวกันหรือความเป็นกลุ่มชนริมโขงที่อยู่ในชีวิตประจำวัน วิถีชีวิตที่มีอยู่ร่วมกัน ในความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติดังกล่าวนี้ การสร้างพื้นที่ทางสังคม การต่อรอง และการช่วงชิงนิยามความหมายของชุมชนอาณานิคมแม่น้ำโขงที่มีอยู่ร่วมกัน เพื่อยืนยันความมีตัวตนของชุมชนในพื้นที่ ด้วยการนิยามความหมายความเป็นผู้ยึดมั่นในประเพณี “ฮีตบ้านคองเมือง” และวิถีประเพณีพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (folk Buddhism) ของชาวอ่าปลาบีกซึ่งก็มีความเลื่อนไหล ผลิตซ้ำ และปรับเปลี่ยนไปตามบริบทที่ชาวอ่าปลาบีกต้องการจะสื่อสารกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจใจนั่นเอง

5.3 การต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์กับระบบทุนและการท่องเที่ยว

ในบริบทชุมชนอ่าปลาบีก ผู้วิจัยพบว่าชาวบ้านมีวิถีชีวิตผูกพันกับการกสิกรรมในพื้นที่ รวมทั้งยังมีกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับบริบทของสังคมแวดล้อมอื่นๆ ด้วย ซึ่งเรื่องราวดังกล่าวนี้เกี่ยวพันกับกระบวนการต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับทั้งระบบทุนและการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นกระแสการพัฒนาในรูปแบบหนึ่งที่เข้ามาปะทะสังสรรค์กับผู้คนและชุมชนชายแดนแห่งนี้ ซึ่ง

พวกเขาได้พยายามต่อรองด้วยยุทธวิธีต่างๆ เพื่อที่จะยืนยันและสร้างการดำรงอยู่ให้กับชุมชนของตนเองที่ได้เผชิญกับสถานการณ์ดังกล่าวนั้น

5.3.1 “หมากเลน = มะเขือเทศ”: การต่อรองภายใต้ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์

ด้วยเหตุที่ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่หุบเขาและเป็นแอ่งแม่ น้ำโขง ซึ่งมีพื้นที่ในการทำ การเกษตรโดยเฉพาะการทำนาปลูกข้าวค่อนข้างจำกัด อีกทั้งมีการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิต เพื่อยังชีพมาเป็นการผลิตพืชผลทางการเกษตรเพื่อการค้าและพาณิชย์ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลง วิธีคิดในการปลูกพืชผลทางการเกษตรในพื้นที่ของชาวบ้าน ซึ่งทำให้ชุมชนต้องหันไปผูกพันกับ ระบบทุนและตลาดภายนอกมากยิ่งขึ้น เงื่อนไขดังกล่าวนี้จึงทำให้ชาวชุมชนอ่างปลาบึกขาด อำนาจในการต่อรองกับระบบทุนและตลาด อันเป็นมูลเหตุประการหนึ่งของการนำมาซึ่งภาวะ หนี้สินและการขายพื้นที่ทำกินให้กับระบบทุนเพิ่มขึ้น อย่างไรก็ตาม ชาวอ่างปลาบึกก็มีได้หนึ่ง นอนใจหรือยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนแต่อย่างใด พวกเขาพยายามสร้างเวที ความสัมพันธ์เชิงอำนาจด้วยการต่อรองกับทุน เพื่อสร้างจุดยืนและดำรงตัวตนของชุมชนของตน ไว้ในสถานการณ์ที่กดดันและบีบคั้นเหล่านี้ ซึ่งพวกเขาได้แสดงตัวตนด้วยการต่อรองในลักษณะ เป็นการใช้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับทุน กล่าวคือภายใต้สถานการณ์ที่กลุ่มชนในชุมชน ขายแดนชนบทที่ส่วนใหญ่เกษตรยากจน มีปัญหาเรื่องการหาที่ทำกินไม่เพียงพอ หรือ ประสบปัญหาในเรื่องหนี้สินที่จะนำไปลงทุนเพิ่มเติมได้ในภาวะการณ์ดังกล่าวพวกเขาได้เลือกที่จะ สร้างความสัมพันธ์กับระบบทุนนอกชุมชน กล่าวคือ มีการส่งลูกหลานออกไปทำงานในเขต ตัวเมืองและกรุงเทพฯ หลายครอบครัว ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นกลุ่มที่เรียนจบตามเกณฑ์บังคับ ของรัฐ คือ มัธยมศึกษาปีที่ 6 บางรายเข้าไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในโรงงานในเขต กรุงเทพฯ บ้าง หรือโรงงานที่อยู่ในเขตจังหวัดหนองคาย ขอนแก่น บ้าง สำหรับทุนที่กลุ่ม เกษตรกรริมโขงเลือกที่จะกู้ยืมนั้น ส่วนใหญ่บอกว่าจะเข้าสู่ระบบการกู้ยืมกับ ธกส. หรือธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์ โดยนำมาลงทุนในการปลูกพืชที่เป็นผลผลิตเชิงพาณิชย์เป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็นมะเขือเทศ ต้นยาสูบ ถั่วเหลือง ยูคาลิปตัส และยางพารา รวมทั้งปลูกข้าวตาม ฤดูกาลด้วย เนื่องในช่วงปี พ.ศ. 2553-2557 สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร (สศก. เขต 3) มี นโยบายส่งเสริมให้เกษตรกรในแถบจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะในพื้นที่ริมแม่น้ำโขงนี้ปลูกพืช เศรษฐกิจสำคัญ โดยได้กำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของจังหวัดที่เรียกว่า “ยุทธศาสตร์มะเขือเทศ” แม้ว่าวิถีชีวิตของผู้คนส่วนใหญ่จะผูกพันอยู่กับวัฒนธรรมข้าวก็ตาม แต่ ชาวบ้านก็อธิบายว่า “ปลูกบักเขือเทศตอนยามแล้ง ผนเขาเนอะ ที่ปลูกในที่นาที่ต้องไถนาให้ แล้วชะก่อน เกียวข้าวแล้วชะก่อน พ่อแม่พาเฮ็ดไร่เฮ็ดนาก็ต้องเฮ็ดไว้กินก่อน บักเขือเทศกะจั่งสิ ปลูกทีหลัง บางทีเอกะปลูกนำที่ที่ปลูกข้าวปลูกน้ำบัวได้นั้นละ ที่ริมโขงบางทีเอกะเป็นทรายเนอะ แต่กะปลูกถั่วปลูกบักเขือเทศกะได้” (แม่เอี่ยม, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) การต่อรองในการ ใช้พื้นที่ทำกินที่มีจำกัดบางครั้งชาวบ้านก็เลือกที่จะปลูกพืชเศรษฐกิจตามริมแม่น้ำโขง ซึ่งดิน ส่วนใหญ่ไม่สามารถปลูกข้าวหรือพืชใหญ่ชนิดอื่นได้ อีกทั้งพืชเหล่านี้ก็มีช่วงระยะเวลาการดูแล

สั้น ๆ ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ แล้วนำส่งขายเข้าโรงงานแปรรูปในตัวจังหวัดหนองคายซึ่งมีโรงงานผลิตซอสมะเขือเทศอยู่หลายแห่ง

ส่วนการสร้างพื้นที่ทางสังคมร่วมกันระหว่างฝั่งไทยกับฝั่งลาวในชุมชนอ่างปลาบึกในฐานะที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงร่วมกัน พบว่าบริเวณริมอ่างปลาบึกฝั่งลาวในช่วงฤดูแล้งจะมีการปลูกพืชเศรษฐกิจหลายอย่าง ทั้งพริก ใบบายสูบ และมะเขือเทศ ซึ่งชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า

- ผู้วิจัย: สวนนี้กว้างเนอะ ปลูกต้นอ้อหยั่งแน่นละนี่
 ชาวบ้านอ่าง: ปลูกหลายแนว ทั้งหมากเผ็ด (พริก) ยาสูบ แต่ส่วนหลายปลูกหมากเลน (มะเขือเทศ)
- ผู้วิจัย: ปลูกกินอ้อปลูกขายน้อ คือเฮ็ดหลายไรแท้
 ชาวบ้านอ่าง: ปลูกขายส่งโรงงานพูนละ
- ผู้วิจัย: ส่งโรงงานทางใดละ อยู่ฝั่งไหน
 ชาวบ้านอ่าง: กะส่งขายทั้งสองฝั่งนั้นละ ฝั่งใดให้ราคาดีกะส่งฝั่งนั้น ทางลาวกะมีโรงงานคือกัน แต่ส่วนหลายอยู่ฝั่งทางพูนเนอะ

แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านทั้งสองที่เชื่อมโยงในฐานะอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงที่กระแสนุและเศรษฐกิจหลังไหลเข้ามายังชุมชนชายขอบของพวกเขา ทั้งนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่หากมีพื้นที่ทำนาจะทำให้ความสำคัญกับการทำนาก่อน แต่หลังฤดูกาลเกี่ยวแล้วก็เปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจที่ปลูกในช่วงสั้น ๆ และใช้พื้นที่ดินที่ไม่สามารถปลูกข้าวได้มาปลูกพืชเหล่านี้ โดยเฉพาะริมแม่น้ำโขง รวมทั้งบริเวณเกาะดอนขนาดใหญ่กลางแม่น้ำโขงด้วย นอกเหนือจากนี้ตามเชิงเขาซึ่งเป็นพื้นที่ของรัฐที่อยู่ในการดูแลของกรมป่าไม้ก็จะชาวบ้านบางส่วนก็จะปลูกกล้วย ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจอีกตัวหนึ่งในชุมชนนี้ด้วยเช่นกัน

5.3.2 “เมียฝรั่ง”: การต่อรองภายใต้ระบบการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม

ในขณะที่หลายครอบครัวของชาวบ้านในชุมชนริมโขงแห่งนี้มีชีวิตอยู่กับภาวะยากจนขั้นแค้น ลูกสาวชาวบ้านบางครอบครัวเดินทางออกนอกชุมชนเพื่อแสวงหาบางสิ่งบางอย่างที่ญาติพี่น้องและพวกเขาต้องการสร้างจุดยืนและความมั่นคงในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญในปัจจุบัน ก้าวอย่างที่ลูกสาวชาวอ่างปลาบึกบางครอบครัวได้เลือกเดิน นั่นก็คือ “สามีฝรั่ง” แน่นนอนว่าชุมชนแห่งนี้มีหญิงสาวที่ได้แต่งงานกับผู้ชายฝรั่งไม่มาก คือ ณ วันนี้มี 3 ครอบครัว ซึ่งทั้งหมดอาศัยอยู่ในละแวกเดียวกัน การผันตัวเองของลูกสาวชาวอ่างปลาบึกกลุ่มนี้มีจุดหมายปลายทางเช่นเดียวกันคือ การพยายามที่จะก้าวออกไปจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับทุนโดยเลือกที่จะต่อรองและสร้างยุทธวิธีด้วยการยกระดับฐานะทางครอบครัวให้มีความมั่นคงและสมบูรณ์มากขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงความยากจน มีหญิงสาว 3 คนในหมู่บ้านผาตั้งฝั่งไทยที่มีสถานภาพเป็น “เมียฝรั่ง” ณ วันที่ผู้วิจัยลงเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้

ชาวบ้านหลายคนในชุมชนไม่ได้มองเรื่องการมีสามีฝรั่งของลูกสาวของชาวบ้านกลุ่มนี้ว่าเป็นเรื่องน่าอาย แปลก หรือไม่เหมาะสมแต่อย่างใด “เพิ่นมีบุญตัว ได้ผัวฝรั่ง ได้ไปเมืองฝรั่ง พ่อแม่กะซำบาย มีบ้านใหญ่ พี่น้องกะซำบาย บ่ทุกข์บ่ยากแต่ละ เห็นบ่พ่อเลขาขับรถคันบักใหญ่ ปลุกบ้านหลักบักใหญ่หนึ่งตัว” (สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นี่คือนั่งเสียงของหญิงชราคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านแห่งนี้ที่สะท้อนให้เห็นความคิดของผู้หลักผู้ใหญ่ในหมู่บ้านซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชน ที่เริ่มมองเรื่องการแต่งงานข้ามวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ทุนกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลกับความคิดของชาวบ้าน คำพูดที่ทิ้งท้ายคือ “ช่างมันตัว ให้ได้ผัวรวยๆ กะพอ แต่งกับคนไทยกะบ่มีช้ำนี้เต้ แต่งกับไผ่กะได้ ญี่ปุ่น เจ๊ก แกว แต่ขอให้มันรวย มีเงินมีค้ำมาจุนเจือพี่น้องแม่พ่อกะพอตัว” หากย้อนกลับมาพิจารณาถ้อยคำข้างต้นจากทัศนะของคนในหมู่บ้านที่ยกมา เราจะพบว่าคำพูดของแม่เฒ่าผู้นี้บ่งบอกให้เห็นถึงการคลี่คลายทัศนคติที่มีต่อภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ไปแต่งงานกับ “สามีฝรั่ง” ที่คนในท้องถิ่นเรียกว่า “เมีย (ของ) ฝรั่ง” กล่าวคือมีทัศนคติเป็นไปในเชิงบวกมากขึ้นและพยายามที่จะสร้างพื้นที่สำหรับลูกสาว (พวกเธอ) ให้เกิดขึ้นภายในชุมชน ดังจะเห็นได้จากหลังจากมีสองครอบครัวที่บ้านอยู่ในละแวกเดียวกันได้แต่งงานกับฝรั่งได้ 2-3 ปี พวกเธอก็ได้แนะนำและชักชวนให้ลูกสาวบ้านข้าง ๆ ได้รู้จักกับเพื่อนชาวฝรั่งของสามี หลังจากนั้นหญิงคนที่ 3 ก็ได้แต่งงานตามคำแนะนำนั้น

ปรากฏการณ์ทางสังคมในชุมชนเล็ก ๆ ณ ชายแดนแม่น้ำโขงที่ยกมาให้เห็นข้างต้นเป็นภาพในชีวิตประจำวันอีกชุดหนึ่งที่น่าเสนอถึงภาพของ “เมียฝรั่ง” ที่เป็นคนละชุดกับเมียฝรั่งในยุคทหารจีไอที่เข้ามาในช่วงสงครามอินโดจีน ในปัจจุบันภาพการเดินทางเข้ามายังภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงของบรรดาชายฝรั่งทั้งหลายไม่ได้มีลักษณะเช่นในอดีต ซึ่งเราจะเห็นว่าไม่ได้เกิดจากบริบทของสงครามทางการเมือง หากแต่ทุกวันนี้การเดินทางเข้ามายังประเทศไทยและแถบลุ่มน้ำโขงของชาวต่างชาตินี้ ส่วนใหญ่แล้วมีฐานะเป็น “นักท่องเที่ยว” (tourist) ไม่ใช่ “กองทหาร” (army) เหมือนยุคอดีตที่ผ่านมา ปัจจัยสำคัญที่ทำให้จำนวนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติมีจำนวนมากขึ้น คือ นโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวในภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงที่มีการเปิดพรมแดนข้ามชาติ การเดินทางเข้าออกสะดวกสบายรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่วางอยู่บนฐานของการพัฒนาในกระแสโลกาภิวัตน์

หากพิจารณาในแง่การเดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ เรื่องราวดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่อง “เส้นเขตแดน” ว่า เส้นเขตแดนแห่งรัฐได้ลดความสำคัญลงไปแล้ว กล่าวคือ การที่นักท่องเที่ยวต่างชาติโดยเฉพาะชาวตะวันตกที่เดินทางเข้ามาในภูมิภาคแม่น้ำโขงแถบชายแดนไทยลาวได้โดยง่ายดาย หากเทียบกับการที่คนไทยหรือคนลาวจะเดินทางเข้าไปในประเทศของชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวอเมริกาและยุโรป ซึ่งเป็นเรื่องราวที่ยุ้งยากลำบากหรือสำหรับบางคนแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย “ถ้าฮู้ว่าไปเมืองนอกแล้ว ไปหาแต่งงานกับฝรั่ง ตั้งแต่หนีข้ามมาฝั่งทางพี (ไทย) แล้ว ฝรั่งเพิ่นมาสัมภาษณ์เอาไป แต่ตอนนั้นกะหย่านอยู่ บ่กล้าหนีไปไกลบ้านกะเลยอยู่นี้ละ เขาบ่มี “บุญ” พอเนอะกะเลยบ่ได้ไป” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) นี่คือนั่งเสียงของแม่ตุ้เกิดที่เล่าสู่ผู้วิจัยให้ได้ฟัง ลักษณะ

เช่นนี้ เราอาจมองได้ว่าพิธีการเข้าสู่เขตแดนรัฐชาติของตะวันตกแสดงให้เห็นถึง “ความศักดิ์สิทธิ์ของเส้นเขตแดน” ที่ยังคงดำรงอยู่อย่างเข้มข้นและชัดเจนกว่า ในขณะที่พิธีการของประเทศไทยและลาวในวันนี้กลับเป็นเพียงแค่การจัดระบบข้อมูลเพื่อสำรวจการเดินทางเข้า - ออกของผู้คนเท่านั้น ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2545: 4) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องการข้ามเส้นเขตแดนไว้ในบทความเรื่อง “ข้ามพรมแดน: กับคำถามเรื่องอัตลักษณ์ วัฒนธรรม พื้นที่และความเป็นชาติ” ว่า

“...รัฐชาติได้ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นเพียงกลจักรหนึ่งทางการค้าของโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่ซึ่งรัฐไม่ได้ผูกติดอยู่กับพื้นที่หรืออาณาเขตอีกต่อไป (deterritorialized state) และพรมแดนได้กลายเป็นพื้นที่ที่ทะลุผ่านได้ (porous) จะมีก็ได้ ไม่มีก็ไม่เสียหายอะไร ตลาดการค้าเสรีในยุคที่ทุนนิยมมีระบบการผลิต การสร้างความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และการค้า มีความยืดหยุ่น และเคลื่อนย้ายได้เสมอ (post-fordism) เชื่อมมันในตนเองถึงขั้นที่ว่าอำนาจของความร่วมมือของทุนการค้าที่ไม่ผูกติดกับความเป็นประเทศจะทำให้พรมแดนกลายเป็นเพียงอนุสรณ์สถานของอำนาจแบบเก่า โดยที่รัฐจะลดบทบาทลงมาเพียงเอื้ออำนวยความสะดวกและช่วยกำกับดูแลเท่านั้น (regulatory role)...”

นอกเหนือจากนี้ Appaduria (1996) ยังได้กล่าวให้เห็นถึงปัจจัยหลักที่ทำให้โลกเชื่อมต่อกันทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม หรือการถ่ายทอดทางวัฒนธรรม (transnational cultural flows) ผ่านการเดินทางและการติดต่อสื่อสารในปัจจุบัน ดังคำกล่าวที่ว่า

“...ปัจจัยหลักสองประการที่ทำให้โลกเชื่อมต่อกัน คือ 1) การพัฒนาเทคโนโลยีของการสื่อสาร โทรคมนาคม การเดินทางที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดข้อมูลทางวัฒนธรรม ทำให้คนมีปฏิสัมพันธ์ผ่านการบริโภคสื่อ 2) การเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมซึ่งผนวกระบบเศรษฐกิจท้องถิ่นเข้าด้วยกัน เป็นระบบเศรษฐกิจโลก ทำให้เงินตรา แรงงาน สินค้า ไหลเวียนผ่านพรมแดนของรัฐชาติ และพรมแดนทางวัฒนธรรม..”

จากแนวคิดข้างต้น ชาวบ้านมองว่า “ฝรั่ง” เหมือนเป็นตัวแทนของทุนผ่านกระแสธารแห่งโลกาภิวัตน์ที่ได้เคลือบคลานเข้ามายังชุมชนชายแดนชนบทนี้ ด้วยมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีการสื่อสารที่คล่องตัวและทันสมัย การเดินทางไปมายังดินแดนที่ห่างไกลทำได้สะดวกสบายและง่ายดาย ท้ายที่สุดผู้หญิงชายขอบ ณ ชุมชนชายขอบที่ริมฝั่งโขงนี้หรือที่เรียกกันว่า “เมียฝรั่ง” ก็ถือเป็นผลิตผลจากผลพวงของกระแสสังคมสมัยใหม่ในยุคไร้พรมแดน ภาพของการมีปฏิสัมพันธ์กันระหว่าง “ผู้หญิงริมโขง” (อาจเป็นสาวไทยหรือสาวลาวก็ได้) กับ “ชายฝรั่ง” หรือการเดินทางเข้าสู่ถนนสายเมียฝรั่งของผู้หญิงริมโขง จึงเป็นการทำทนายกระแสทุนนิยมในโลกโลกาภิวัตน์ซึ่งหากพิจารณาว่าพลังโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจแบบเสรีนั้น กลายเป็นแรงผลักดันให้ผู้หญิงจากครอบครัวยากจนหรือผู้หญิงที่มีความคับข้องใจเข้าสู่เส้นทางสาย “เมียฝรั่ง” เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ระบบทุนนิยมที่ปรากฏขึ้นในภูมิภาคแม่น้ำโขงนี้ไม่เคยปราณีหรือใส่ใจกับคนอ่อนแอและ

คนจน หนังสือพิมพ์ **The Nation** (14 June, 2004: 1-4A) ได้พานห่าวชาวถึงคู่สามี-ภรรยาข้ามวัฒนธรรม (cross-cultural couples) ซึ่งเป็นภาพของผู้หญิงชาวอีสานกับชายชาวตะวันตกว่า

“...When Harry weds Somsir, business blooms...” “เมื่อเฮนรี่แต่งงานกับสมศรี...ธุรกิจก็ได้เบ่งบานขึ้นแล้ว...” ผู้หญิงอีสานหลายพันคน ได้ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดและทำยที่สุดก็ได้แต่งงานกับชาวต่างชาติซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเป็น “เมียฝรั่ง” (Mia Farang) ซึ่งเป็นเรื่องราวที่หนักอึ้งสำหรับพวกเธอ บ้างก็ต้องอดทนอดกลั้นต่อคำสบประมาทดูหมิ่น ผู้หญิงเหล่านี้ต้องเก็บความชอกช้ำใจไว้ภายในกับการโดน “ตีตรา” นั้น

...แต่ในเบื้องหลังความจริงของการแต่งงานกับคนนอกวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเรื่องของทุน การเงินหรือธุรกิจ และผลประโยชน์ที่ดีกว่าทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การยอมรับของกลุ่มชนในชนบท สิ่งนี้ในที่สุดก็เริ่มที่จะเป็นเรื่องที่ยอมรับจากผู้คน โดยเฉพาะผู้มีอำนาจที่อยู่ในสังคม อันเป็นเรื่องราวที่สร้างความแปลกประหลาดใจและเป็นวิถีทางที่เกิดขึ้นจริงในสังคมอีสานทุกวันนี้...”

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่าวิถีเมียฝรั่งที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในวันนี้ เป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่าหญิงสาวในชุมชนชนบทชายแดนได้พยายามสร้างเวทีในการต่อรอง เพื่อสร้างตัวตนบนพื้นที่แห่งการปรับเปลี่ยนในมิติความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนมากขึ้น แม้การปฏิบัติการเช่นนี้จะยังไม่ค่อยเด่นชัดหรือชัดเจนก็ตาม แต่การแสดงถึงความสัมพันธ์กับทุน การมีเงิน มีบ้านใหม่หลังใหญ่โต มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และกลายเป็นที่รับรู้ของชาวบ้านในชุมชน นั่นก็แสดงถึงการเลื่อนไหลของสถานภาพทางสังคมได้ ฉะนั้น สังคมจึงรับรู้และให้พื้นที่เพื่อให้ผู้หญิงชายแดนชนบทที่มีฐานะเป็นเมียฝรั่งนั้นได้ยืนอยู่ในสังคมทุนนิยมได้ อันนำไปสู่การรับรู้ความมีตัวตนของครอบครัวและชุมชนของพวกเขาด้วยอีกประการหนึ่ง

เมื่อเส้นเขตแดนดังกล่าว “พล่ำมัว” ก็ยากที่จะข้ามพ้นจากภาพที่ปรากฏได้ เรื่องราวดังกล่าวเป็นเพียงแค่ว่าภาพชั่วคราว ผู้หญิงในชุมชนชายแดนชนบทหลายคนยังโหยหาความมั่นคงในชีวิต ความมั่นคงว่าจะมีใครสักคนดูแลเอื้อเฟื้อคอยช่วยเหลือและให้ชีวิตที่ดีแก่พวกเธอและครอบครัว เพื่อจะได้มีพื้นที่ให้ยืนอยู่ในสังคม ทุกคนมีความมุ่งหวัง ทุกคนมีจุดหมาย แต่การสร้าง ความหวังให้เป็นจริง หรือการไปให้ถึงจุดหมายปลายทางที่ตั้งใจไว้ ซึ่งพวกเธอทั้งหลายก็ต้องเดินทางไปบนถนนสายเมียฝรั่ง ซึ่งหลายคนต้องล้มลุกคลุกคลาน หลายคนไปไม่ถึงจุดหมาย ไปไม่ถึงฝั่งฝันและหลายคนก็หลงทาง ถนน “เมียฝรั่ง” ในโลกใบแคบๆ สำหรับชุมชนอ่างปลาบึกจึงเป็นเพียงภาพที่งดงามและโรยไปด้วยกลีบกุหลาบ ที่จะทำให้หญิงสาวกลายเป็นซูเปอร์วี๊ดแมนที่จะมาช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก นั่นก็คือ ครอบครัวของพวกเขาได้ แน่นนอนเส้นทางฝันของบรรดาเหล่าหญิงสาวที่เป็นเมียฝรั่งทั้งหลายนั้น ไม่ใช่ถนนที่มีชื่อว่า “มิตรภาพ” เพราะถนนสายเมียฝรั่งไม่มีจุดเริ่มต้นที่ชัดเจน แน่นนอน หรือตายตัวเป็นแบบแผน และไม่มีจุดที่สิ้นสุด ถนนสายชีวิตนี้ไม่มีรถประจำทางเพื่อนำพาพวกเธอไปยังจุดหมายปลายทาง แต่พวกเธอ

ต้องวิ่ง วิ่งไป และแม้กระทั่งเหนื่อยแล้วก็ยังต้องคลานไป แน่หนอนว่าการที่เธอเลือกปฏิบัติการ เช่นนี้เป้าหมายสำคัญก็คือ การได้กลับสู่ถิ่นฐานบ้านเกิดอย่างเต็มภาคภูมิ ดังนั้น ถนนสายที่มีชื่อว่าเมียร์ฝรั่งเศส จึงฟังดูเหมือนไม่มีขอยเล็ก ๆ น้อย ๆ ไว้ให้ลัดเลาะไปได้ ไม่มีทางให้พวกเธอเลือก เพื่อที่จะเดินไปถึงจุดหมาย เหตุนี้ชีวิตเมียร์ฝรั่งเศสในชุมชนชนบทชายแดนแม่น้ำโขงจึงเปรียบเสมือน “Gateway หรือทางออกของคนจนตรอก” หญิงสาวในชนบทหลายคนเลือกที่จะก้าวข้ามออกมาจากบ้านเกิด โดยมุ่งหวังเพื่อไปให้ถึงฝั่งฝัน

“เมียร์ฝรั่งเศส” กับภาวะที่ถูกบีบคั้น กดบังคับ กดขี่ หรือความทุกข์ยากแค้นต่าง ๆ ของคนในพื้นที่ชายแดนที่เป็นชายขอบผลักดันให้ “พวกเธอเมียร์ฝรั่งเศส” ต้องดิ้นรนต่อสู้และหาทางออกให้กับชีวิตและครอบครัวของพวกเธอ บางครั้งภาวะจำยอมก็บีบบังคับให้พวกเธอ “คิดนอกกรอบ” หรือกระทำการบางอย่างที่อยู่นอกเหนือความคาดหวัง หรือผิดระเบียบแบบแผนจารีตนิยมของชุมชนหรือสังคม ทั้ง ๆ ที่พวกเธอรู้วิธีการหรือทางออกแบบนี้เสี่ยงอันตราย ผิดจารีตศีลธรรม หรือเต็มไปด้วยความมีอคติจากมุมมองของคนรอบข้าง แต่พวกเธอก็ต้องกระทำการเพราะอยู่ในภาวะจำยอม ภาวะจนตรอก และพร้อมที่จะต่อสู้ ต่อรอง หรือในภาษาอีสานเรียกว่า “โสดาย” ได้เสมอ

เรื่องราวชีวิตหรือเรื่องเล่าถนนสายเมียร์ฝรั่งเศสนี้ จึงเป็นกรณีตัวอย่างที่อาจเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เรา “คนนอก” (outsider) ได้เข้าใจเศษเสี้ยวของชีวิตบางแง่มุมของหญิงสาวริมฝั่งโขงที่ถูกเรียกขานว่า “เมียร์ฝรั่งเศส” ในสังคมอีสานยุคปัจจุบันนี้ได้ เรื่องราวชีวิตของพวกเธอสะท้อนแง่คิดให้พวกเราได้รู้จักหลายอย่าง ทั้งในแง่ของนโยบายการพัฒนาสู่ความทันสมัย นโยบายการพัฒนา ลุ่มแม่น้ำโขงที่มุ่งเน้นเรื่องเศรษฐกิจและการลงทุนข้ามชาติ ซึ่งนอกจากจะทำให้ชาวบ้านตัวเล็กๆ ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ ณ ริมแม่น้ำโขงตามชนบทต้อง “ตกขอบ” กลายเป็นคนด้อยอำนาจแล้วยังเป็นการสนับสนุนส่งเสริมให้คนทุกข์คนจนตรอกเหล่านี้ต้องออกมาเผชิญโลกใบกว้าง “คนรวยกินข้าวมือละหมื่น คนทุกข์คนยากหลายคนใช้เงินเดือนไม่ถึงพัน” (สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) การพัฒนาทำให้เกิดความไม่เท่าเทียม คำกล่าวอ้างของชาวบ้านอ่างปลาบึกผ่านเสียงสะท้อนที่ว่า “พื้นที่คือจะเฮ็ดบุญไว้หลาย พื้นที่จึงรวยขนาด” เป็นถ้อยคำที่เรียบง่าย แต่แฝงนัยที่เสียดแทงอย่างรุนแรง ในปัจจุบันอำนาจทุน (เงิน) เป็นสิ่งที่มนุษย์สมมติขึ้นมา ในทางตรงข้ามอำนาจทุน (เงิน) กลับกลายมาเป็นสิ่งที่ใช้สมมติความเป็นมนุษย์ขึ้นในสังคมด้วยเช่นกัน กล่าวคือ สมมติให้คนนั้นต้องเป็น “คนรวย คนจน เมียร์ฝรั่งเศส เมียร์ลาว หรือโสภณ” ฯลฯ ทุนในนามของเงินจึงกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมของพวกเราอีกต่อไป

5.3.3 “Home Stay กับบั้งไฟพญานาคอยู่อ่างปลาบึก”:

การท่องเที่ยวภายใต้เวทีการท่องเที่ยว

ในชุมชนอ่างปลาบึกเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่อยู่ในบัญชีรายชื่อของจังหวัดหนองคายอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีทั้งการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ประเพณี และวิถีชีวิตริมแม่น้ำโขง การท่องเที่ยวในระยะแรกของชุมชนแถบริมฝั่งโขงเป็นการเยี่ยมชมธรรมชาติและแม่น้ำโขงที่มีภูเขาล้อมรอบ เป็นพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากสภาพภูมิศาสตร์กายภาพโดยทั่ว ๆ ไปในภาคอีสาน เพราะเป็น

เส้นทางที่มีทั้งแหล่งศาสนสถานสำคัญ ภูเขา น้ำตก แม่น้ำ และพืชพันธุ์ต่างๆ หลังจากนั้นเมื่อประมาณสัก 4 ปีที่ผ่านมา จังหวัดได้ยกระดับให้ชุมชนอ่างปลาบึกในนามบ้านผาดังเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบ Home Stay และเป็นจุดชมปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มีชื่อเสียงของจังหวัดในช่วงเทศกาลออกพรรษาอีกแห่งหนึ่ง นั่นก็คือ “ชมบั้งไฟพญานาคที่อ่างปลาบึก” การนำเสนอภาพของชุมชนชนบทที่พยายามแข่งชิงภาพวัฒนธรรมของชาวบ้านริมโขงแบบหยุดนิ่ง ตายตัว ไม่มีการเคลื่อนไหว อันเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำความเป็นชายขอบให้เกิดขึ้นกับชุมชนนี้โดยอ้อมภายใต้ความสัมพันธ์กับกระแสการท่องเที่ยว ชุมชนอ่างปลาบึกได้พยายามต่อรองเพื่อเข้าไปมีบทบาทในเวทีการท่องเที่ยวในสถานการณ์ที่ต้องเผชิญในยุคปัจจุบัน ซึ่งสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การนำเสนอภาพชุมชนชนบทและกลีกรมริมโขงกับ Home Stay

ในแง่พื้นที่ทางกายภาพของชุมชนอ่างปลาบึกพบว่า เป็นชุมชนที่เป็นแอ่งที่ราบริมแม่น้ำโขงที่มีภูเขารายรอบ พื้นที่แห่งนี้ได้รับการรณรงค์ให้เป็นพื้นที่แห่งการท่องเที่ยวของจังหวัดมานานกว่า 5 ปีแล้ว การเดินทางมาท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นการเดินทางผ่านมิใช่เป็นจุดที่จะต้องแวะพักค้างแรมเนื่องจากยังเป็นชุมชนหมู่บ้านชนบททั่วไป หมู่บ้านอ่างปลาบึกไม่ไกลจากตัวจังหวัดหนองคายมากนักถ้าเป็นรถยนต์ก็ใช้เวลาเดินทางเพียง 30 นาที เหตุนี้การประชาสัมพันธ์ของชุมชนนี้จึงมุ่งเน้นถนนสาย 211 ซึ่งเป็นถนนและเลียบลำน้ำโขงว่า เป็นถนนที่สวยงามด้วยวิวของธรรมชาติและแม่น้ำโขง รวมทั้งยังอุดมไปด้วยกลิ่นอายของชุมชนชนบทริมโขงทั้งดงามและบริสุทธิ์ (หนังสือคู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549) ชีวิตของชาวบ้านและริมโขงนี้ยังมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรหลากหลาย หมู่บ้านผาดังอ่างปลาบึกเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในท่าเลขของเส้นทางหลักสำหรับแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัดหลายจุด เช่น วัดพระเจ้าใหญ่องค์ดื้อ วัดหินหมากเป้ง หมู่บ้านทำไบยาสูบ สวนรุกขชาติน้ำตกธารทอง น้ำตกตาดเสริม วัดผาดากเสือ เป็นต้น การเที่ยวของนักท่องเที่ยวก็มักแวะตามสถานที่สำคัญๆ ดังกล่าวข้างต้น ด้วยเหตุนี้ในชุมชนตามเส้นทางดังกล่าวก็จะมีอาคารที่พักรั่วๆ บ้างก็เป็นโรงแรมขนาดเล็ก ๆ บ้างก็เป็นรีสอร์ทชั้นหลายแห่ง นอกเหนือจากนี้ยังมีการพัฒนาบ้านพักของตนเองให้กลายเป็นที่รองรับนักท่องเที่ยวตามเทศกาลด้วย

เมื่อราว 2-3 ปีที่ผ่านมา พ่อก้านผาดังพบว่ามีลูกเขยที่เป็นฝรั่งกลับมาเยี่ยมหมู่บ้านของตนพร้อมกับหลานๆ ได้มาเห็นบรรยากาศ แล้วชื่นชอบในความเป็นชนบทที่ปะปนอยู่ริมแม่น้ำโขงทั้งดงาม เนื่องจากในตัวจังหวัดมีฝรั่งหลายชาติเข้ามาพักอยู่ในชุมชนริมโขงในรูปแบบของ Home Stay จำนวนมาก โดยเฉพาะชุมชนใกล้เคียง กับท่าเสด็จซึ่งเป็นจุดช้อปปิ้งสำคัญของเมืองหนองคาย ด้วยเหตุนี้พ่อก้านจึงได้รับคำแนะนำจากลูกเขยและได้ไปพบเห็นบรรยากาศในตัวจังหวัดจึงได้คิดและเสนอเป็นยุทธศาสตร์ของชุมชนในฐานะที่เป็นหมู่บ้าน Home Stay ดังปรากฏผ่าน Slogan ของชุมชนบ้านผาดังอ่างปลาบึกแห่งนี้ (ดังภาพประกอบ)

ภาพที่ 18: คำขวัญประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวประจำอำเภอสังคัมและบ้านผาดั่ง แสดงอยู่หน้าหมู่บ้านผาดั่ง อำเภอสังคัม จังหวัดหนองคาย

พ่อกำนันผาลีได้แนะนำนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติให้มาแวะพักผ่อนหรือมาดูบรรยากาศของหมู่บ้านริมโขง แล้วได้ริเริ่มที่จะให้กลุ่มชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมโครงการบ้านพักแบบ Home Stay ให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยว แต่ก็ไม่ค่อยได้รับการตอบรับจากชุมชนมากนัก เพราะหลายคนมองว่านักท่องเที่ยวคงต้องการความสะดวกสบาย บ้านเรือนของตนคงไม่เหมาะสม “บ้านแม่บ่สะอาด ลูกหลายกะหลายคน บ่กล้าให้เพิ่นมาอยู่หน้าดอก อยากรายเพิ่น” (แม่ตู้คำดี, สัมภาษณ์, ธันวาคม 2551) ด้วยเหตุนี้พ่อกำนันจึงใช้บ้านของตนเองเป็นบ้านต้นแบบและใช้รองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาค้างคืน ซึ่งมีทั้งฝรั่งบ้าง นักศึกษาจากกรุงเทพฯ บ้าง คณะครูโรงเรียนในจังหวัดใกล้เคียงที่เข้ามาขอใช้สถานที่ในการทำกิจกรรมต่างๆ บ้าง

บ้านของพ่อกำนันจึงกลายเป็นจุดที่ชาวบ้านส่วนใหญ่แนะนำให้มาพูดคุยและซักถามหรือแนะนำมาให้พักก่อน ซึ่งถ้าหากมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในชุมชนบ้านของพ่อกำนันก็มักจะกลายเป็นที่รับรองของนักท่องเที่ยวไป โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่า บ้านเรือนของตนไม่สะอาด วุ่นวาย มีลูกมีหลานเยอะ คนเยอะ และไม่เหมาะจะใช้รับรองแขกบ้านแขกเมือง เดียวจะเสียชื่อเสียงของหมู่บ้านไป นอกเหนือจากนี้แล้ว ชาวบ้านก็มองไม่เห็นความสำคัญหรือประโยชน์ของการเปิดบ้านเป็นที่พักให้กับนักท่องเที่ยว เพราะ “เพิ่นมาพักก็พักได้อยู่ บ่อยๆ เอาเงินเอาทองเพิ่นดอก มันบ่แม่นมาพักก็ต้องเก็บเงิน เขาให้พักแบบพีแบบน้องยังจะดีกว่าเก็บ

เงินนำเฟิ่น มั่นบ่ซำบายใจ (ไม่สบายใจหรอก) ดอก” (แม่ตุ้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม 2552) ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงไม่ค่อยเปิดพื้นที่ให้บ้านเรือนของตนกลายเป็น Home Stay ตาม Slogan ที่หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นพยายามสื่อสารให้คนภายนอกได้รับรู้

แต่สำหรับคนที่แวะเวียนมาดูอ่างปลาบึกโดยคิดว่า “น่าจะเป็นที่เลี้ยงปลาบึกขนาดใหญ่” (นักท่องเที่ยว, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ที่เป็นเหมือนการทำประมงน้ำจืด ชาวอ่างปลาบึกรู้ว่า คำว่า “อ่างปลาบึก” จะสะดุดตาสะดุดใจคนภายนอกชุมชนมาก แต่เนื่องจากวัฒนธรรมปลาบึกได้เลือนหายไปจากชุมชนแห่งนี้มานานแล้ว เหลือเพียงร่องรอยความคิดและจินตนาการบวกกับเรื่องเล่าที่ยังคงอยู่ในความทรงจำ ชาวบ้านมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการเกษตรริมแม่น้ำโขง วิถีการทำประมงหาปลาตามลำน้ำโขง การปลูกพืชผักสวนครัวริมโขงที่มีบรรยากาศและโชดหินเย็นไปในแม่น้ำใหญ่ จึงดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวในเชิงธรรมชาติจะสนใจและให้ความสำคัญ การนำเสนอภาพของความเป็นชุมชนชนบท ชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับแม่น้ำโขงทำให้นักท่องเที่ยวบางกลุ่มเริ่มแวะเวียนผ่านมายังหมู่บ้านนี้ การนำเอาพืชผักของป่าต่างๆ เช่น หน่อไม้ เห็ด แผลง และปลาน้ำโขง มาขายตามเพิงริมถนนก่อนเข้าสู่เขตอำเภอสังขุม หรืออยู่ในบริเวณน้ำตกธารทองจึงเป็นภาพของชาวบ้านขายสินค้าที่อยู่ในธรรมชาติอยู่ในชุมชนของตน รวมทั้งสินค้าที่ได้มาจากฝั่งน้ำอีกฟากหนึ่ง “เห็ดนี้ได้มาแต่ฝั่งโพ้น (ฝั่งลาว) ปลานี้คนบ้านทางโพ้นเอามาขายให้ตัว (ฝั่งลาว)” ไม่ใช่แค่ผลผลิตทางการเกษตรเท่านั้น เมื่อชาวบ้านเรียนรู้ว่า “ความเป็นลาว” ขายได้ ก็มีการนำเอาผ้าชิ้นผ้าจากฝั่งโน้นมาขายเป็นของที่ระลึกบ้างสำหรับนักท่องเที่ยว แต่ก็ยังมีปริมาณที่ไม่มากนัก

ในเวทีการท่องเที่ยวของชุมชนชายแดน ภายใต้เงื่อนไขของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหลื่อมล้ำหลายอย่างระหว่างชาวชุมชนอ่างปลาบึกกับกระแสการท่องเที่ยว ทำให้ชาวอ่างปลาบึกได้ออกมาต่อรองภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด โดยชาวชุมชนอ่างปลาบึกได้เลือกนำเสนอตัวในฐานะ “ชุมชนชนบทที่อุดมไปด้วยธรรมชาติสองฝั่งโขง” และเป็นจุดที่ใช้ “ชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอีกแห่ง” มาเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ในการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ให้คนเมืองหรือนักท่องเที่ยวที่โหยหาความเป็นธรรมชาติ ความเป็นชนบทเข้ามาลิ้มลองสัมผัส แม้จะเป็นเพียงการต่อรองที่ดูไร้พลัง แต่พวกเขาก็เลือกเอาชีวิตของตน คือ ชนบท และความสัมพันธ์ไทยลาวมาเป็นตัวแปรในการสร้างเวทีการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่ง

2) การนำเสนอภาพชุมชนที่เป็นจุดชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคอีกแห่งหนึ่ง

บั้งไฟพญานาค เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 (วันออกพรรษา) ของทุกๆ ปี ในวันนั้น ตั้งแต่ช่วงหัวค่ำเป็นต้นไปในแม่น้ำโขงจะพบเห็นลูกไฟสีแดงอมชมพู พุ่งขึ้นจากน้ำแล้วหายไปนอากาศ โดยไม่ได้หรี่เล็กลง ขนาดมีทั้งลูกใหญ่ และเล็ก พบได้ในทุกอำเภอตลอดแนวลำน้ำโขง แต่ที่พบมากที่สุด คือ อำเภอโพธิ์พิสัย (คู่มือนักท่องเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549)

“บั้งไฟพญานาคหรือลูกไฟทิพย์นี้มีความประหลาดมหัศจรรย์ไม่เหมือนใคร คือไม่มีควัน ไม่มีหาง และไม่โค้งหรือย่อนตกลงมาจะลอยเฉยๆ ไม่ลอยตรงขึ้นไปบนท้องฟ้าจนลับตา เป็นลูกไฟที่ไม่มีเสียงเสียดสีกับชั้นบรรยากาศ อาจขึ้นไกลหรือใกล้ฝั่งไม่กำหนด และไม่มีประกายไฟเหมือนกับวัตถุที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น แต่ปีนี้บั้งไฟพญานาคขึ้นทั้ง 2 วัน ทั้งวันออกพรรษาไทย วันที่ 28 ตุลาคม และวันออกพรรษาลาว 29 ตุลาคม เชื่อกันว่าพญานาคมาจากเมืองบาดาลใต้แม่น้ำโขง จุดบั้งไฟพญานาคส่งขึ้นเพื่อเป็นทางให้พระเจ้าเสด็จลงมาโปรดสัตว์ในโลกรมนุษย์ในวันออกพรรษา ขนาดของลูกไฟโตเท่าบาตรพระ ขนาดกลางเท่าผลส้ม ขนาดเล็กเท่าไข่ไก่ เวลาที่เกิดขึ้นเริ่มตั้งแต่หกโมงเย็นถึงตีสอง จำนวนลูกไฟที่เกิดขึ้นบริเวณหนึ่งๆ จะมีจำนวนไม่แน่นอน บางแห่งมีมากถึง 50-100 ลูกหรือมากกว่านั้น”

ชุมชนอ่างปลาบึกเป็นหนึ่งในจุดที่มีปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคเกิดขึ้น “วันนี้ผู้คนไม่ได้มาดูปลาบึกแล้ว แต่ทุกคนนักท่องเที่ยวมาดูบั้งไฟของพญานาคแทน” นี่คือเสียงของพ่อตู้เคน พรานปลาบึกคนสุดท้ายที่ได้บอกเล่าให้ผู้วิจัยฟัง คนหลายร้อยหรือบางปีเป็นพันคนเดินทางมายังอ่างปลาบึกในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ที่เรียกว่าวันออกพรรษา ซึ่งปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นเมื่อไม่นานสัก 3-4 ปีที่ผ่านมา แม่ตู้เกิดเล่าว่า “มีแม่ชีมาแต่หนองคาย เพ็นมานั่งแห่งนั่งสมาธิมือออกพรรษาหวัง 3-4 ปีมานี้ละ แล้วกะเห็นบั้งไฟขึ้นมาจากน้ำโขง ตั้งแต่นั้นมาทะเล่ได้แจ้งให้กับอำเภอได้รู้ ตั้งแต่นั้นมาจะมีคนมาเที่ยวมาเบ็งบั้งไฟทุกปี ปีนี้หลายกว่าปีที่แล้ว คนคือลือจ๊กหลายขึ้นเนอะ” (สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) หลังจากนั้น ในทุกๆ ปีก็มีประเพณีนี้ขึ้นในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐและองค์กรในท้องถิ่นต่างๆ มากขึ้น บริเวณอ่างปลาบึกก็กลายเป็นเวทีการค้าการขาย เป็นตลาดนัดชั่วคราว มีข้าวของสินค้าต่างๆ มาขายเหมือนงานวัด “เสื้อมือสองครับ ไก่ย่างส้มตำกะ น้ำอัดลมกะมี เหล้ากะมีเต๋อ เอาปลาเผา หรือข้าวจี๊ละ” นี่คือเสียงที่เล็ดลอดออกมาจากเวทีอ่างปลาบึกในค่ำคืนวันออกพรรษาที่ผู้วิจัยไปนั่งจับจ้องเพื่อเพ่งมองตามหาแสงไฟที่จะพวยพุ่งขึ้นสู่ท้องน้ำในนาม “บั้งไฟพญานาค” ซึ่งผู้วิจัยก็ไม่เคยเห็นปรากฏการณ์นี้มาก่อนเลย

งานบั้งไฟพญานาคที่อ่างปลาบึก กลายเป็นงานประจำปีทำให้ชุมชนดูคึกคัก มีผู้คนมากหน้าหลายตา ต่างที่ต่างถิ่นเดินทางเข้ามายังหมู่บ้านนี้ พื้นที่ตั้งศาลของเจ้าพ่ออ่างปลาบึก ณ วันนั้นก็กลายเป็นที่ตั้งวงเหล้าของเหล่านักท่องเที่ยว เป็นที่นอนรอดูปรากฏการณ์นี้ที่ไม่รู้ว่าจะขึ้นตอนไหน เวลาใด มากน้อยเท่าไร เป็นที่ให้เด็ก ๆ วิ่งเล่นไล่หยอกล้อกัน เป็นที่เมียฝรั่งพาสามีมานั่งดูร่วมกัน เมื่อปี 2546 สำนักข่าวไอทีวี (ITV) ได้นำเสนอข่าวเกี่ยวกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคว่าเป็นฝีมือของทหารลาวเป็นคนยิงปืนขึ้นไป เรื่องราวดังกล่าวได้นำมาซึ่งความขัดแย้งและวิพากษ์วิจารณ์กันมากในช่วงเวลานั้น อย่างไรก็ตาม ณ วันนี้ (พ.ศ.2551) เสียงพุดคุยที่แว่วผ่านมาของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่นั่งรอชมปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคนี้กล่าวว่า “คนลาวฝั่งทาง

โพ้นเพิ่นกะมาเบ็งคือกัน อ่างกะอยู่บักไกลเนอะ คนมีบ่หลายใผ่สิมายิงปืนขึ้นกลางน้ำเนอะ” ความคิดข้างต้นดูจะสอดคล้องกับถ้อยคำในหนังสือนำเที่ยวเมืองหนองคายว่า

“เมื่อปี พ.ศ.2546 เป็นปีที่ไอทีวีทำข่าว และมีหนังเรื่อง 15 คำ เดือน 11 ซึ่งสำนักข่าวและสื่อมวลชนได้สร้างขึ้นมาทำให้เรื่องบั้งไฟพญานาคเป็นเรื่องสร้างแต่งขึ้น ทำให้คนไทยทะเลาะกันทั้งประเทศด้วยความเห็นที่แตกต่างกันจนเจ้าอินตาฟ้าฮัง เจ้าลาวที่เหลืออยู่ได้ส่งสมบัติพญานาคมาให้ 3 ชุด ได้แก่ 3 วัดที่จังหวัดหนองคายและบั้งไฟพญานาคที่สามารถจับต้องได้ก็ปรากฏและเก็บบูชาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานสมบัติพญานาค ที่วัดหลวงโพนพิสัย เป็นลูกสีแดง 3 ลูก สีขาว 1 ลูก เพื่อสยบความริ้วฉานและเป็นหลักฐานว่ามีจริง โปรดมาชมพร้อมกับปรากฏการณ์บั้งไฟพญานาคที่นี่... ขอให้ท่านสำรองห้องพักและการเดินทางไปและกลับล่วงหน้า...”

(หนังสือคู่มือนำเที่ยวจังหวัดหนองคาย, 2549)

แต่สำหรับชาวอ่างปลาบึกแล้ว ถ้อยคำที่บอกว่า “ชมบั้งไฟพญานาค...ที่อ่างปลาบึก” ดูจะแปลกต่างและยังถือเป็นการผลิตซ้ำ “ปลาบึก” ให้กลายเป็นแรงกระตุ้นใจเพื่อต่อรองในเวทีการท่องเที่ยวว่าด้วยบั้งไฟพญานาค ซึ่งในขณะนี้มีชุมชนริมแม่น้ำโขงหลายพื้นที่หลายจังหวัดต่างช่วงชิงนิยามพื้นที่บั้งไฟพญานาคกันอย่างเข้มข้น “มาเบ็งบั้งไฟพญานาค อ่างปลาบึก ให้มาช่วงบาย ๆ แวะมาเรื่อย ๆ นำวัดพระเจ้าองค์ตื้อสีชมพู วัดหินหมากเป้ง ไปน้ำตกธารทอง วัดผาดากเสือ กะจะเห็นทิวทัศน์ฝั่งลาว แม่น้ำโขงชัดเจน งามหลายแต่ แล้วกะจั่งมาเบ็งบั้งไฟกะได้” (สัมภาษณ์, ตุลาคม 2551) นี่คือถ้อยคำที่อ้ายบุญหลายได้แนะนำผู้วิจัยที่จะเดินทางมาจากทางจังหวัดหนองคายเพื่อสังเกตการณ์ในพื้นที่ศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว การต่อรองเวทีการท่องเที่ยวสำหรับชุมชนอ่างปลาบึกแต่ละชุดความคิด จึงแสดงให้เห็นยุทธวิธีที่ต่างมุมมองแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดล้วนแสดงให้เห็นถึงการพยายามนิยามความหมายของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในฐานะเป็นชุมชนอาณาบริเวณร่วมกัน

นอกจากทัศนะข้างต้นแล้ว การให้ความหมายของบั้งไฟพญานาคของกลุ่มชาวบ้านอ่างฝั่งลาวก็ยังคงเป็นการนำเสนอความคิดที่เลื่อนไหลและพลิกผันผิดแผกจากความคิดกระแสหลัก คือการให้ความหมายของบั้งไฟพญานาคในฐานะที่ชาวบ้านเรียกว่า “บั้งไฟผี” ไม่ใช่ “บั้งไฟพญานาค” ตามที่คนส่วนใหญ่รับรู้สะท้อนให้เห็นการตีความในมุมมองของชาวบ้าน “บั้งไฟผีเกิดทุกๆ วันพระวันศีลนั้นละ เห็นมาแต่โต แต่บ่ใส่ใจ ไปจับปลาลงน้ำยามกลางค้ำกลางคืนกะเห็นแต่ที่มีหลายกะคือวันออกพรรษานี้แหละ คนลาวเห็นได้ไต่มา แต่พอคนไทยเห็นก็เป็นเรื่องใหญ่เรื่องโต เป็นการท่องเที่ยว มีคนมาเบ็งมาแห่งหลาย จั่งว่าคนไทยเฮ็ดหยั่งกะเสียงดังฟังแจ่มเบ็ดนั้นละเนอะท้าว..” (พ่อคู้บุญมี, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) จากบั้งไฟพญานาคที่แสดงเป็นพุทธบูชากลายเป็น “บั้งไฟผี” น้ำผีโขงเป็นเรื่องธรรมดาในสายตาของชาวบ้าน ซึ่งก็มีบางคนมองว่าอาจจะเป็น “ดวงวิญญาณของคนตายตั้งแต่ยุคใด ๆ สงคราม คนหนีตายข้ามโขง บางคนก็จม

ลงในน้ำโขง เป็นศพเนาให้ปลากิน ดวงวิญญาณหมดกรรมหมดเคราะห์แล้ว ซิได้ไปเกิดใหม่จึงกลายเป็นลูกไฟผิลอยผุดขึ้นมาจากน้ำกะได” (พ่อตู้หลวง, สัมภาษณ์, มีนาคม 2552) ทำให้เห็นแม้แต่นิยามความหมายของบั้งไฟพญานาคที่ชาวบ้านรับรู้ในชุมชนก็มีเรื่องเล่าแตกต่างกัน แต่ก็มีความหมายทั้งที่เชื่อมโยงให้เห็นในมิติวัฒนธรรมชุมชน มิติการเปลี่ยนแปลงการเมืองในชุมชนสองฝั่งโขงนี้ ตลอดจนมิติของกระแสการท่องเที่ยวที่อยู่ในความคิดของกระแสหลัก ดังนั้น งานประเพณีบั้งไฟที่เกิดขึ้นในชุมชนจึงถูกให้ความหมายที่หลากหลายและในบริบทที่ซับซ้อน แต่ด้วยกระแสนุ และการท่องเที่ยวดูเหมือนความหมายว่าด้วยชุดของบั้งไฟพญานาคที่เป็นบั้งไฟแสดงเป็นพุทธบูชาในวันออกพรรษาจะมี Volume ที่ชัดเจนซึ่งก็ได้กลายมาเป็นเสียงส่งที่อยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงแห่งนี้ด้วยเช่นกัน

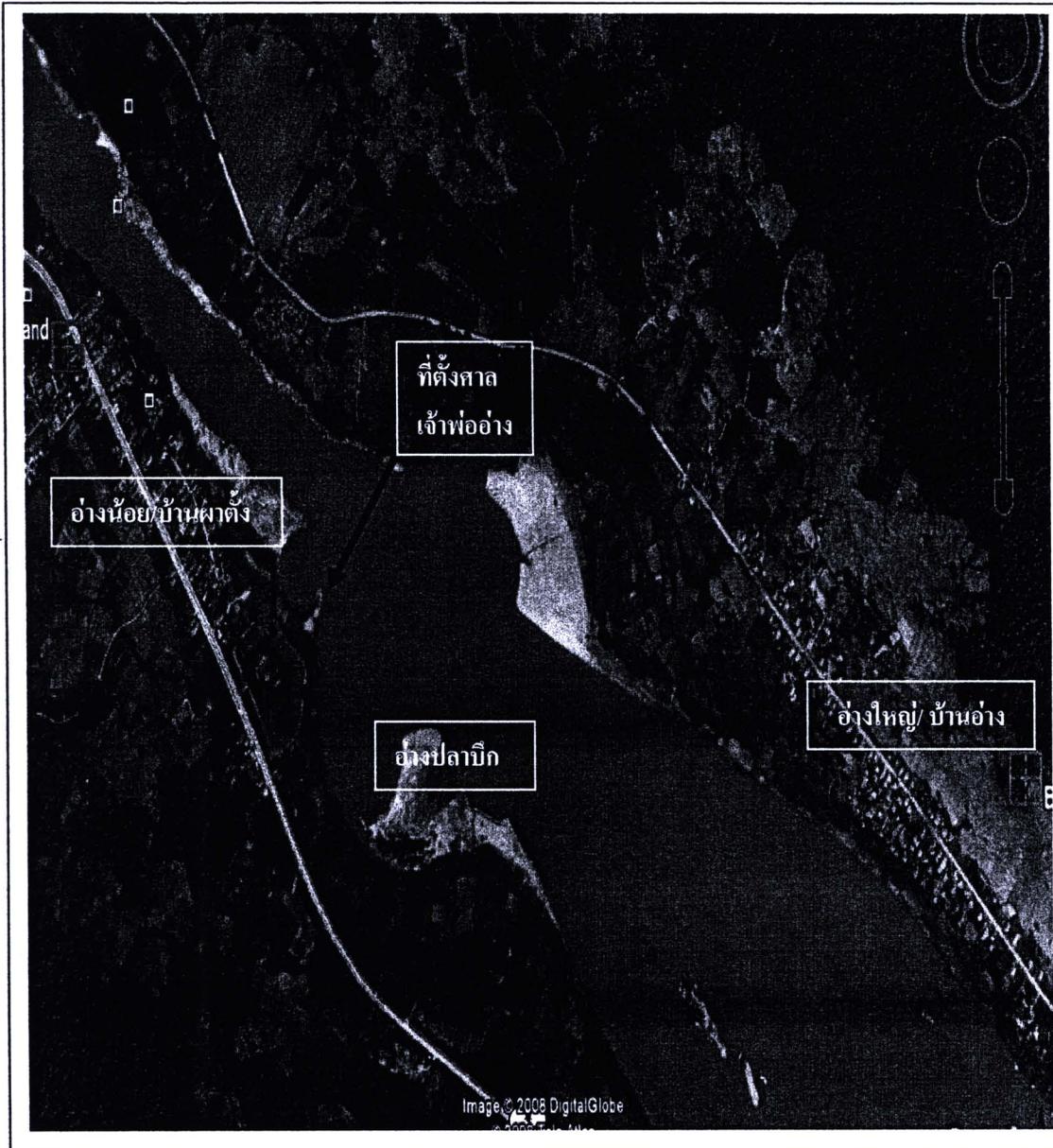
5.4 ความเลื่อนไหลของการให้ความหมายของอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง

ในมุมมองของชาวบ้านอ่างปลาบึก

เนื่องจากความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขง หมายถึงความสัมพันธ์หรือการปะทะปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนไทยกับคนลาวที่อธิบายให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพื้นที่และผู้คนข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ และความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงมิได้มีความหมายที่อยู่ในการรับรู้ของความคิดกระแสหลัก แต่มีความหมายที่เกิดขึ้นเมื่อมีความพยายามที่จะสร้างความแปลกแยกและสร้างความเป็นอื่นให้เกิดขึ้นกับผู้คนที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งมีทั้งการให้นิยามความหมายที่ดูเหมือนจะขัดแย้งและการประนีประนอมผสมผสานอยู่ร่วมกัน ดังนั้น ความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงเองจึงมีความหมายที่ซับซ้อน หลากหลาย และเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงไปตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มต่างๆ ทางสังคม และดำรงรูปอยู่ได้ในแบบที่หลากหลายมิติ เช่น ชุมชนริมโขง เครือข่ายทางสังคม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ฯลฯ อันอาจจะเป็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันเพื่อช่วยสื่อสารให้ผู้อื่นได้รับรู้และเข้าใจในมิติของความสัมพันธ์ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลา

ชาวชุมชนอ่างปลาบึกให้ความหมายความเป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในหลายลักษณะ และลักษณะหนึ่งที่เด่นชัด ก็คือ พื้นที่ของชุมชนซึ่งมิได้หมายถึงหน่วยทางสังคมที่ยึดติดกับที่ตั้งหรือพื้นที่อย่าง “ตายตัว” ตามที่วาทกรรมรัฐได้พยายามกำหนดสร้างขึ้น ในกรณีของพื้นที่ศึกษาที่มีชื่อว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก” เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ทางกายภาพของแม่น้ำโขงในชุมชนนี้มีลักษณะคล้ายกับอ่างขนาดใหญ่ ซึ่งในอดีตมีปลาบึกอาศัยอยู่ชุกชุมเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านแถบนี้ทั้งฝั่งไทยและฝั่งลาวจึงมักเรียกขานชุมชนและผู้คนในที่แห่งนี้ว่า “คนอ่างปลาบึก” เมื่อต้องสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น หรือแม้แต่คนในชุมชนเดียวกันชาวบ้านก็เรียกชื่อพื้นที่ตั้งของหมู่บ้านตามสภาพของแม่น้ำโขงที่แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ตั้งถิ่นฐานดั้งเดิมเริ่มแรกที่อยู่ในฝั่งลาวเรียกว่า “อ่างใหญ่” บางที่ก็เรียก “คนบ้านอ่าง” ส่วนกลุ่มที่สองเป็นกลุ่มคนลาวที่แยกตัวออกมาจากฝั่งลาวข้ามแม่น้ำโขงมาตั้งถิ่นฐานยังฝั่งไทยด้วยเหตุผลหลายประการ ซึ่งที่ตั้งในบริเวณนี้ตามชื่อเรียกในภูมิรัฐศาสตร์ชาติไทยก็จะเรียกว่า “บ้านผาตั้ง” แต่ชาวบ้านชุมชนนี้

ว่า “บ้านอ่าง” ซึ่งตรงกับคำเรียกชื่อหมู่บ้านเดิมในฝั่งลาว หรือบางครั้งก็รู้จักในนาม “อ่างปลาบึก” ซึ่งหมู่บ้านก็จะอยู่ใกล้กับ “อ่างน้อย” ที่อยู่ถัดขึ้นมาจากอ่างใหญ่อีกทีหนึ่ง (ดูภาพประกอบ)

ภาพที่ 19: แสดงพื้นที่ชุมชนที่เป็นอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงในชื่อเรียกของชาวบ้านว่า “ชุมชนอ่างปลาบึก”

จากการศึกษากรณีชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในพื้นที่ภาคเหนือ คือเขตอำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงรายซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองห้วยทราย ประเทศลาว ก็พบว่าการสร้างความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติที่เรียกว่า การสร้างเครือข่ายข้ามชาตินี้มีฐานอยู่บนความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้าน เครือญาติ ชาติพันธุ์ที่นำมาสร้างเป็นต้นทุนที่ชาวบ้านไม่เพียงสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิสัมพันธ์ทางการค้าเท่านั้น แต่ยังเป็นเครือข่ายที่ผลิตซ้ำและขยายตัวมาสู่

เครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติที่แน่นแฟ้นในด้านอื่นๆ เช่น ความสัมพันธ์ผ่านการแต่งงานเพื่อกระชับความแน่นแฟ้นทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ด้านแรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ เครือข่ายข้ามชาติยังถูกนำมาใช้เพื่อหลบหลีกเสียงจากการแสดงอำนาจของรัฐและระหว่างรัฐในการควบคุมการค้าโดยการแสวงหาพื้นที่อื่นๆ ร่วมกัน เครือข่ายทางการค้าที่เกิดขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์จึงอาจกล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นชุมชนข้ามถิ่น/ข้ามชาติในอีกรูปแบบหนึ่งของวัฒนธรรมชาติแดน (โสภิตา, 2549: 145-146)

ความเชื่อในเรื่อง “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” เป็นความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติหรือผีที่สถิตอยู่ในพื้นที่นั้น ได้ถูกนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายถึงภาวะของผู้ที่อยู่ชายขอบ และรู้สึกว่าการกำลังถูกเอาเปรียบ อยู่ในภาวะของการตกขอบ ในอดีตเมื่อถึงเดือนเมษายน (เดือนสาม) ของทุกปีชาวบ้านอ่างปลาบึกทุกครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้งสองฝากฝั่งน้ำนี้จะเดินทางข้ามโขงมาฝั่งบ้านผาดั้งในปัจจุบัน ตรงบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่าหัวอ่างซึ่งเป็นที่ตั้งของ “ศาลเจ้าพ่ออ่างปลาบึก” ผู้ดูแลรักษาปลาคักดีสิทธิ์และเป็น “เจ้าน้ำเจ้าท่า” ที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุข และบันดาลข้าวปลาอาหารให้แก่ผู้คนในชุมชน การร่วมไม้ร่วมมือกันของผู้คนทั้งสองฝั่งน้ำถือเป็นกิจกรรมที่กระทำเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันที่เชื่อว่าเป็นคนที่นับถือ “ผีตัวเดียวกัน” ด้วยเหตุนี้ความเป็นชุมชนที่อยู่อาณาบริเวณเดียวกันของคนไทยกับคนลาวในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ จึงมีความเด่นชัดและเข้มแข็งขึ้นด้วยพิธีกรรมการจับปลาบึก และเช่นไหว้ผีเจ้าพ่ออ่างปลาบึกในฐานะผีผู้คุ้มครองดูแลหัวน้ำในชุมชน นอกจากกิจกรรมการจับปลาบึกแล้วก็จะมีการทรงเจ้าเข้าผีโดยจะมีการอัญเชิญ “ผีเจ้าลาว” เพื่อมาช่วยทำนายทายทักเรื่องการจับปลาบึกอันเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ (fertility rite) ในวิถีชีวิตประจำวันของชาวมอญในชุมชนแห่งนี้ การแสดงออกในเชิงพิธีกรรมของผู้คนในชุมชนอ่างปลาบึกนี้ถือเป็นการแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ และความหมายในการสร้างเครือข่ายทางสังคมในชุมชนที่ถูกแบ่งแยกด้วยความเป็นพลเมืองของรัฐชาติที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

หลังจากการเปลี่ยนแปลงนโยบายการพัฒนาประเทศของลาวที่มีลักษณะเป็นเสรีนิยมมากขึ้น รวมทั้งมีกระแสการพัฒนาภูมิภาคแม่น้ำโขงที่เป็นการสร้างเครือข่ายข้ามชาติด้วยการสร้างสัมพันธภาพผ่านมิติของความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการลงทุน ในชุมชนศึกษานั้นพบว่าความเชื่อเกี่ยวกับ “ผีเจ้าน้ำเจ้าท่า” ที่เรียกขานกันว่า “เจ้าพ่ออ่างปลาบึก” มีความอ่อนตัวลงมากชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าการจับปลาบึกครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ.2520 คือเมื่อราวสามทศวรรษที่ผ่านมา ด้วยเหตุผลที่ชาวบ้านบอกว่า “ไม่มีปลาบึกให้จับแล้ว ปลาพื้นหนีเข้าไปจำศีลในถ้ำบ่อออกมาแล้ว” ปลาบึกในฐานะที่เป็นปลาเจ้า ซึ่งผู้คนให้ความเคารพและบูชา แม้ว่าจะมีการจับกิน แต่ก็ยังเป็นกิจกรรมในรอบปีที่ทุกคนในชุมชนจะต้องมาร่วมกัน มิใช่เกิดขึ้นโดยปกติในชีวิตประจำวัน ต้องมีพิธีการเช่นไหว้อ้อนวอนขอ ซึ่งเชื่อว่าจะได้ปลาแล้วจะก่อให้เกิดความสมบูรณ์พูนสุขแก่ผู้คนและชุมชน เมื่อประมาณปี 2537 มีกลุ่มคนในหน่วยราชการ คือ วิทยาลัยครูอุดรธานีในขณะนั้นได้มารื้อฟื้นพิธีกรรมการจับปลาบึกในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง โดยทำตามขั้นตอนต่างๆ แบบดั้งเดิมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นการเข้าทรง นางเทียม เฒ่าจ้ำ มีพรานปลา มีการ

เลี้ยงผีเจ้าท่าเจ้าหน้า ฯลฯ จากการสอบถามชาวบ้านที่ได้เข้าร่วมในพิธีกรรมครั้งนั้นถึงผลของการจับปลาบึกพบว่า “จับปลาไม่ได้” ชาวบ้านบอกว่าที่ทำพิธีกรรมทั้งหมดถูกต้องตามขั้นตอน แต่ผิดตรงที่ว่า “เฒ่าจ๋า นางเทียม” ที่อัญเชิญผีเจ้าลาวเข้าทรงจะต้อง “เป็นคนลาว บ่แม่นคนไทยแต่ต้องเอาคนทางพี (ฝั่งลาว) เข้ามาร่วมนำ เพราะผีเจ้าผีนายเป็นผีฝั่งทางพี (ฝั่งลาว) คนทรงก็ต้องมีเชื้อเจ้าเชื้อนาย (กษัตริย์ลาว) บ่แม่น (ไม่ใช่) คนธรรมดา เอ็ดบ่ถัก (ทำไม่ถูกต้อง) กะเลยบ่ได้ปลาตัว (ก็เลยไม่ได้ปลา)” (พ่อตู้สิง, สัมภาษณ์, กุมภาพันธ์ 2552) ชาวบ้านส่วนใหญ่บอกว่าพิธีกรรมต้องทำกันในชุมชนเป็นกิจกรรมของคนใน ไม่ใช่กิจกรรมที่หน่วยงานของรัฐจะเข้ามาส่งเสริมสนับสนุน ต้องเกิดจากสำนึกและจิตวิญญาณของผู้คนร่วมกัน ดังนั้น พิธีกรรมการจับปลาบึกและการลงเจ้าเข้าผีเจ้าพ่ออ่างปลาบึกในบริเวณ “หอผี” จึงได้ถูกยกเลิกไปพร้อม ๆ กับการสูญหายไปของพันธุ์ปลาบึก ที่อาจจะกลายเป็นเพียงตำนานที่มีอยู่ในเรื่องเล่าเก่าก่อนเท่านั้น ทั้งนี้พิธีกรรมที่ยังคงร่วมกันระหว่างหมู่บ้านสองฝั่งน้ำในฐานะชุมชนเดียวกันในปัจจุบัน คือ บุญประเพณีตามฮีดสิบสอง โดยเฉพาะบุญเวดหรือที่เรียกว่า “บุญเดือนสี่” ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่ช่วยสร้างสำนึกและสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับคนลาวในความเป็นชุมชนเดียวกันอย่างเป็นทางการนั่นเอง

การนับถือผีเดียวกันของผู้คนในชุมชนชายแดนจึงเป็นสื่อสำคัญอีกประการหนึ่งที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติระหว่างคนไทยกับคนลาวเป็นระบบสังคมที่สำคัญของวัฒนธรรมชุมชนชายแดน ในแต่ละชุมชนในพื้นที่ชายแดนแม่น้ำโขงมักมีเครือข่ายร่วมผีเดียวกัน ความเป็นกลุ่มชนของชุมชนร่วมกันช่วยให้ความแตกต่างระหว่างความเป็นพลเมืองไทยกับความเป็นพลเมืองลาวลดระดับลง ระบบความเชื่อทางศาสนาและอำนาจศักดิ์สิทธิ์เช่นนี้แสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในสายสัมพันธ์ระหว่างจิตวิญญาณ ทำให้แรงยึดเหนี่ยวของชุมชนชายแดนมั่นคงและมีพลังมากยิ่งขึ้น และแรงยึดเหนี่ยวข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติที่มองว่าเป็นชุมชนเดียวกัน ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานความเกี่ยวพันทางเครือญาติ สายเลือด จิตวิญญาณ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และวิถีชีวิตที่ร่วมกันทำให้สังคมของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงเป็นสังคมแบบ “พี่น้อง” มิใช่ “เพื่อนบ้าน” พี่น้องต้องช่วยเหลือเกื้อกูล สามารถพึ่งพากันและกัน ตลอดจนมีความผูกพันในมิติของจิตวิญญาณที่ลึกซึ้งกว่าคำว่าเพื่อนก็เป็นได้

ความรู้สึกของการเป็นชุมชนเดียวกันที่แสดงผ่านอุดมการณ์ความเชื่อเรื่องผีได้ถูกเสริมให้เข้มแข็งมากขึ้นเมื่อมีการสร้างวัดของหมู่บ้าน และการไปทำบุญวัดเดียวกัน วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและศูนย์รวมจิตใจของหมู่บ้าน (พรพิไล, 2532: 16) ชาวบ้านไปวัดเพื่อร่วมพิธีกรรมทางศาสนาและทำบุญในโอกาสต่างๆ สิ่งที่ทำให้เห็นชัดเจนมากขึ้นว่าวัดมีบทบาทเป็นศูนย์กลางของการกระจายโภคทรัพย์ในสังคม (อาริยา, 2542: 162) ข้ามเส้นเขตแดนรัฐชาติ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนชายแดน ความพยายามในการดำรงและสืบทอดอุดมการณ์ชุมชนเดียวกัน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่า “การทำบุญใส่บาตรร่วมกัน การทำบุญวัดเดียวกัน” เสมือนเป็นคนบ้านเดียวกัน “ตายไปแล้วกะหยั่งซี (ก็ยังจะ) ได้เกิดช่วยกัน (ร่วมกัน) บ่หนีจากกันแต่ (ไม่หนีจากกัน)” (แม่ตู้เกิด, สัมภาษณ์, มกราคม

2552) ซึ่งจะปรากฏให้เห็นในการส่งเสริมให้วัดเป็นศูนย์กลางซึ่งวัดฝั่งบ้านอ่างฝั่งลาวจะมีพระสงฆ์จำนวนมาก วัดมีขนาดใหญ่ มีการอุปถัมภ์จากคนฝั่งไทยด้วยเช่นกัน แต่วัดอ่างฝั่งบ้านผาดังเป็นเพียงวัดเล็กๆ มีพระภิกษุจำวัดอยู่เพียง 1 รูป และด้านหลังของวัดก็ใช้เป็นเส้นทาง “Gate way” ทำเรือของหมู่บ้านที่จะให้ผู้คนฝั่งลาวกับฝั่งไทยเดินทางไปมาหาสู่ติดต่อสัมพันธ์กันเป็นหลัก

ในบริบทของการช่วงชิงภาพลักษณ์ของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงที่กระแสของทุนและการท่องเที่ยวได้ถั่งโถมเข้ามาอย่างมากมาย ชุมชนอ่างปลาบึกในปัจจุบันจึงกลายเป็นเวทีการแสดงขนาดใหญ่ที่มีทั้งธรรมชาติ ผู้คน และชีวิตเป็นผู้แสดงหรือผู้กระทำการ ด้วยเหตุที่แม่น้ำโขงมีใช้เส้นเขตแดนที่ใช้ตอกตึง กักกัน เป็นเพียงอนุสรณ์สถานแห่งอำนาจอธิปไตยที่รัฐกำกับไว้ ถ้าเช่นนั้น ภาพของชุมชนชายแดนแม่น้ำโขงในปัจจุบันจึงเป็นการสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจที่หลากหลาย ทั้งภาครัฐ ชาติพันธุ์ข้ามแดน และระบบทุนข้ามชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของสังคมในยุคโลกาภิวัตน์และเป็นชุมชนเครือข่ายข้ามชาติ บางครั้งปฏิบัติการในชีวิตประจำวันดังเช่นการทำบุญในประเพณีพิธีกรรมร่วมกัน มีฮีดคองจารีตประเพณีแบบเดียวกันแม้จะเป็นคนของรัฐที่ต่างกัน ด้วยเหตุนี้บทบาทของ “เส้นทางบุญ” ตลอดจน “การบูชาผีเดียวกัน” ในฐานะเป็นเส้นสายเชื่อมโยงจิตวิญญาณของผู้คนในชุมชนชายแดนก็ถือเป็นกลไกสำคัญอย่างหนึ่งในการสื่อความหมายถึงการสร้างเครือข่ายทางสังคมสู่ความเป็นชุมชนของโลก (World Communities) มิใช่สังกัดแต่เพียงเป็นชุมชนเล็กๆ ที่อยู่ ณ ชายแดนที่รัฐกำกับสร้างให้เป็นเพียงเส้นเขตแดนแบ่งแยก (frontier) ชาวบ้านจึงพยายามหลีกเลี่ยงด้วยการฉีกความเป็นพลเมืองของชุมชน ไม่ใช่พลเมืองของรัฐชาติให้เข้ามาอยู่ร่วมกันภายในชุมชนจินตนาการ ซึ่งไม่มีปรากฏในแผนที่ใดๆ ในโลก แต่ปรากฏในแผนที่แห่งจิตวิญญาณของผู้คนที่มีชีวิตโลดแล่นอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ สายน้ำโขงจึงมิใช่เครื่องขวางกั้น สายน้ำโขงยังคงเป็นสัญลักษณ์สำคัญของความผูกพันและความเป็นชุมชนในอาณาบริเวณชายแดนแม่น้ำโขงสำหรับมุมมองของชาวบ้าน